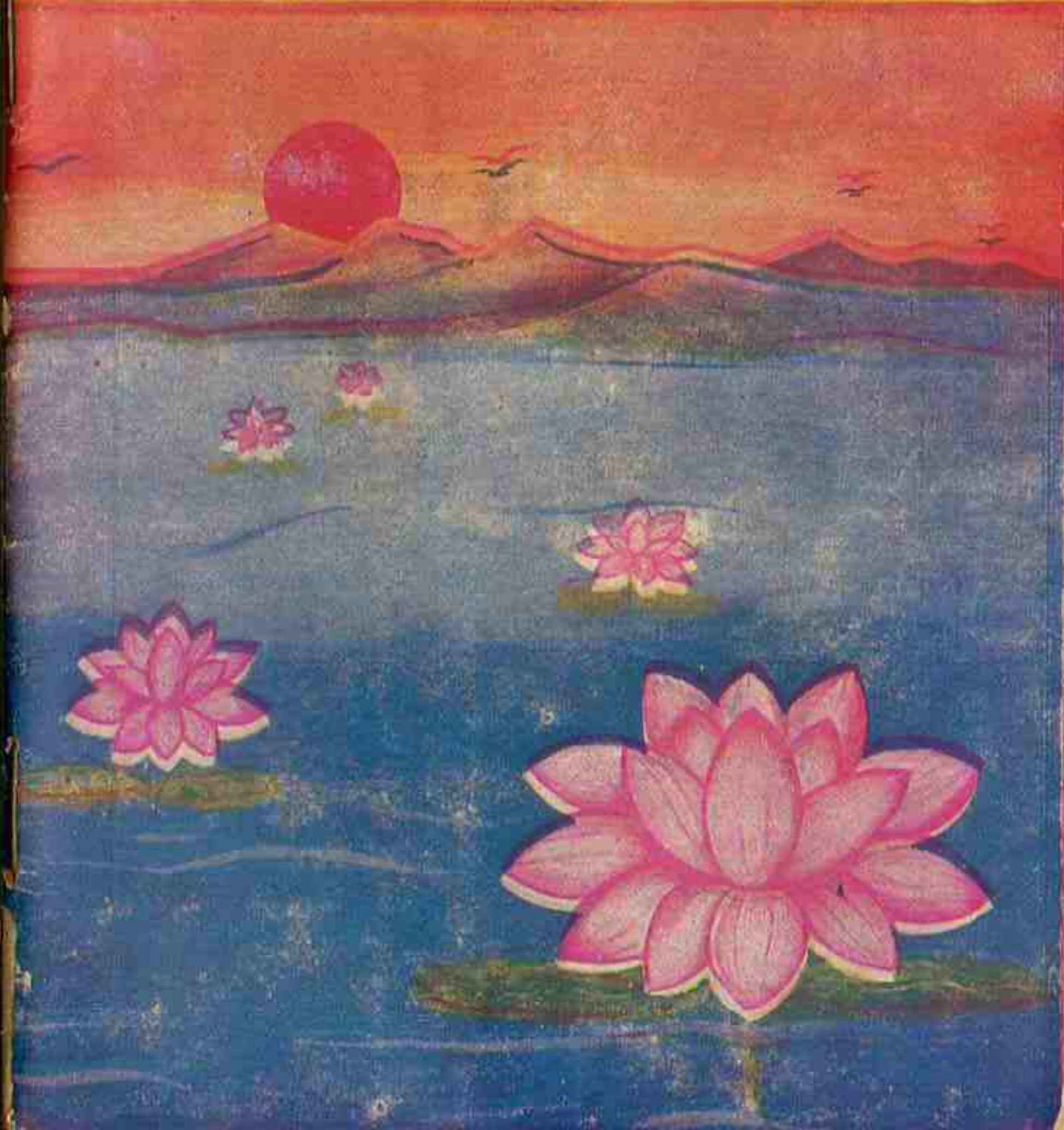

વર્ષ : ૩ અંક : ૫ ફેબ્રુઆરી : ૧૯૮૨

અધ્યાત્મ

પરદેશના આજીવન સભ્યો

પ. પૂ. મહાત્મા શ્રી યોગેશ્વરજી તથા પ. પૂ. મા શ્રી સર્વેશ્વરીની વિદેશયાત્રાના પરિણામે પરદેશના વધુ આજીવન સભ્યો નોંધાયા છે, જેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:-

૨૩. શ્રી. બાલુભાઈ વી. પટેલ. એનાહોર્મ U.S.A. રૂ. ૧૫૦૧
 ૨૪. શ્રી. રમણભાઈ એન ભટ્ટ રૂ. ૧૫૦૧
 વિલ્મીંગ્ટોન U.S.A.
 ૨૫. શ્રી. મનહર પટેલ. સેકામેન્ટો U.S.A. રૂ. ૧૫૦૧
 ૨૬. શ્રી વિનોદ કે. પટેલ નોર્થ બરગેવ U.S.A. રૂ. ૧૫૦૧

ભારતના આજીવન સભ્યો

‘અધ્યાત્મ’ના ભારતના આજીવન સભ્યોની સંખ્યામાં ઉત્તરોત્તર વધારો થતો રહ્યો છે. નવા નોંધાયેલ આજીવન સભ્યોનાં નામ નીચે મુજબ છે:-

(આજીવન ગ્રાહક લવાજમ રૂ. ૨૫૧ છે.)

૨૦૩. શ્રી. બળવંતસિંહ ભરતસિંહ સુરતિયા મુ. નાંદ ભરૂચ.
 ૨૦૪. શ્રી. ઉમેદલાલ ડાહ્યાલાલ પટેલ રાજકોટ
 ૨૦૫. શ્રી રાજેશભાઈ એમ. રેવાર. અમદાવાદ.
 ૨૦૬. શ્રી શાન્તુભાઈ પંચનાથ મહાદેવ, રાજકોટ
 ૨૦૭. શ્રી. અમૃતલાલ ગોવિંદજી પટેલ. સીસોદ્રા.
 (શ્રી લલ્લુભાઈ ડી. પટેલ ઈંગલવુડ અમેરિકા તરફથી)
 ૨૦૮. શ્રી. વાલીબેન ગોવિંદજી પટેલ. પલસોદ. સુરત
 (શ્રી. લલ્લુભાઈ ડી. પટેલ ઈંગલવુડ અમેરિકા તરફથી)
 ૨૦૯. શ્રી. માધવભાઈ ગોવિંદજી પટેલ. અકોટી, સુરત.
 (શ્રી. લલ્લુભાઈ ડી. પટેલ ઈંગલવુડ અમેરિકા તરફથી)
 ૨૧૦. શ્રી. વલ્લભભાઈ વિક્રમભાઈ પટેલ, આસ્તા.
 (શ્રી. મનહરભાઈ. પટેલ સેકામેન્ટો અમેરિકા તરફથી.)

શ્રીયોગેશ્વરજી અને શ્રીસર્વેશ્વરી મા

નામનો વેપાર

નામનો વેપાર, એક એવા નામનો વેપાર,
કરિયે અમે નામનો વેપારજી.
તોડી દીધાં મોહતાળાં. જન્મીને સંસારજી;
વિપયનો રસ મુકી દીધાં માનીને અંગાર... કરિયે અમે.
કાળાધાળા મોટાનાના, મૂકયા છે વેપારજી;
એક પ્રભુની પ્રીત બાંધી. તોડયો સૌ વે'વાર... કરિયે અમે.
સ્વર્ગ સમાયું વૈકુંઠ વ્યાપ્યું નામને વેપારજી;
મુક્તિ અમને છે મળી પેલા નામની રસધાર... કરિયે અમે.
શાંતિ મુખની છાળ જીડે વરસે અમૃતધારજી,
રોમરોમ બને રસે જ્યાં નામીમાં એકતાર... કરિયે અમે.
ઝેરજવાલા તાપની ભયશોક છેક અસારજી;
નામથી ઉધાર ઘાયે, ખાધ મૃત્યુ માર... કરિયે અમે
નામ આધારે નિશ્ચિત મેઠા મૂકી અમે જન્મજી,
પાગલ બનતા પ્રભુ અમારે કરિયા અમને પાર... કરિયે અમે
યોગેશ્વરજી.

અધ્યાત્મ

આધ્યાત્મિક વિકાસની નવી જ ક્ષિતિજ ખોલતું ગુજરાતી માસિક
વર્ષ : ૩ અંક : ૫ છટક નક્કલ ૧-૫૦, વાર્ષિક લવાજમ
દેશમાં રૂ. ૧૫-૦૦ વિદેશમાં રૂ. ૧૨૫-૦૦ (વિમાનથી)

સંસ્થાપક :

પ. પૂ. યોગેશ્વરજી

સર્વમંગલ ચેરીટબલ ટ્રસ્ટ

મણીનગર, અમદાવાદ-૮

તંત્રી-સંપાદક :

શ્રી નારાયણ ડ. જાની

સહસંપાદકો :

શ્રી નાનુરામ દુધરેજિયા

શ્રી માર્કલાલભાઈ છાટપાર

શ્રી મણિભાઈ સી. શાહ

સહાધિકાર મંડળ :

શ્રી સર્વેશ્વરી

શ્રી રમણીકલાલ ભોળીલાલ શાહ

(માવનગર)

શ્રી વિક્રમ પંડ્યા (મુંબઈ)

શ્રી બાબુભાઈ વહેરા (અમદાવાદ)

શ્રી જે. વી. શાહ (મુંબઈ)

શ્રી શાંતિભાઈ કનેરીયા (રાજકોટ)

શ્રી રાજેશભાઈ કાપડિયા (માવનગર)

પ્રકાશન અને પ્રાપ્તિસ્થાન :

'અધ્યાત્મ' પ્લેટ નં. ૧૬૮૮ બી

સરદારનગર, માવનગર-૩૬૪૦૦૧

તંત્રી, મુદ્રક અને પ્રકાશક :

નારાયણ ડ. જાની ફોન : ૨૮૬૬૩

મુદ્રણસ્થાન :

સચિસ્થાન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

લોખંડખાનર, માવનગર-૩૬૪૦૦૧

'અધ્યાત્મ' અંગે સૂચનો

- ગ્રાહકોને : ગ્રાહક નંબર સરનામા સાથે લખવામાં આવે છે તે નોંધી લેવા.
- 'અધ્યાત્મ' ને આપને ગમ્યું હોય તો આપના પરિચિત વર્ગમાં તેના ગ્રાહકો વધે તેવું આપ કરતા રહેશો.
 - 'અધ્યાત્મ' દર માસની દરમી તારીખે પ્રસિદ્ધ થશે. કોઈ કારણે એકદમ અડવાડિયા સુધી અંક ન મળે તો સ્થાનિક ટપાલ કચેરીમાં તપાસ કર્યા પછી અત્રે જણાવવું. સિલિકમાં હશે તો જરૂર મોકલી અપાશે.
 - પત્રવહેવાર કરતી વખતે ગ્રાહક નંબર લખવાથી વધુ સરળતા રહેશે.
 - 'અધ્યાત્મ' અંગે કંઈ સૂચનો કરવાનાં હોય તો નિઃસંકોચ કરવા અનુરોધ છે.
 - દર મહિનાની તા. ૮ સુધીમાં જે ગ્રાહકોનાં નામ મળી જશે, તેમને તા. ૧૦મીએ અંક રવાના કરવામાં આવશે.

* અનુક્રમણિકા *

વિદ્યા અને અવિદ્યાનો સમન્વય	૩	શ્રી યોગેશ્વરજી
“સુસ્વાગતમ”	૭	-તંત્રી
“શાંતમ શિષ્યમદ્વૈતમ”	૧૧	શ્રી સ્વીન્દ્રનાથ ઠાકુર
દાનનો મહિમા	૧૫	પિનાકીન જ્ઞાની
શ્રેયયાત્રા-૧૮	૧૮	ભાઈલાલભાઈ જાટપાર
જૈન યોગ	૨૨	પ્રપત્તલાલ કાજી
એકાગ્રતા કેવી રીતે કેળવવી?	૨૫	શ્રી મંગલદાસ પંચાલ
નિર્ગુણ ઉપાસનામાં કલેશ	૨૯	શ્રી યોગેશ્વરજી
જિંદગી મળી	૩૯	શ્રી યોગેશ્વરજી
✓ વ્યથા વિરહની રે	૪૦	સર્વેશ્વરી
કાળ-પ્રભુને	૪૧	રણજિત પટેલ
પ્રશ્નોત્તરી	૪૩	શ્રી યોગેશ્વરજી
ધ્યાન અને આનંદ	૪૭	ભૂપતરાય મો. ઠાકર
વિદેશયાત્રાનો ૨૨મો દિવસ-		
હરેકૃષ્ણ મંદિરની મુલાકાત	૫૦	સર્વેશ્વરી
પ્રકાશના પંથે	૫૮	દીપક પ્ર. મહેતા
રામકથા-૧૧	૬૨	શ્રી યોગેશ્વરજી

ફેબ્રુઆરી : ૧૯૮૨

૩

અધ્યાત્મ

બરદ હસ્ત પ્રભુ તમારો, સદાય રહેજો જીવન સહારો

વર્ષ : ૩

ફેબ્રુઆરી-૧૯૮૨

અંક : ૫

વિદ્યા અને અવિદ્યાનો સમન્વય

શ્રી યોગેશ્વરજી

તમને શું એમ નથી લાગતું કે ભારતના મહાપુરુષોએ કેવળ આત્મવિદ્યાનો જ ઉપદેશ આપ્યો છે, એ વિદ્યાનો જ આશ્રય લેવાની આજ્ઞા કરી છે, અને ભૌતિક ઉત્કર્ષ પ્રત્યે ઉપેક્ષાની દૃષ્ટિથી જોશું છે? એ દૃષ્ટિ, ઉપદેશ કે સંદેશને લીધે દેશને પારાવાર તુકસાન વેડવું પડ્યું છે. એટલે એ ભૂલ સુધારવી જોઈએ એવું પણ નથી લાગતું?

એવો પ્રશ્ન ટેટલાક લોકો તરફથી અવારનવાર પૂછવામાં આવે છે. એમને ભારતીય સંસ્કૃતિ ને ભારતનાં ધર્મશાસ્ત્રોનો પૂરતો અભ્યાસ નથી એટલુંજ. એટલેજ એ એ પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછતા હોય છે. એમને આપણે કહીશું કે ભારતના પ્રાતઃસ્મરણીય મહાપુરુષો, ભારતની સંસ્કૃતિ અને ભારતનાં શાસ્ત્રો વિશે કાવેતેવા વિચારો વ્યક્ત કરતાં પહેલાં કે મનગમતા અભિપ્રાયો આપતાં પહેલાં એમને સહાનુભૂતિથી, સારીરીતે, સમજવાની કોશિશ કરો. તો તમને સમજશે કે તમારું દૃષ્ટિબિંદુ બરાબર નથી, ભૂલભરેલું છે, અને એ ભૂલ સુધારવાની જરૂર તમારે જ છે.

તો શું ભારતના મહાપુરુષોનો, ભારતનાં ધર્મશાસ્ત્રોનો કે ભારતીય સંસ્કૃતિનો સંદેશ એક તરફી નથી? તે સંદેશ જીવન અને જગતની ઉપેક્ષા કરવાનો મંત્ર પૂરો પાડીને માનવને કેવળ અધ્યાત્મ-પરાયણ થવાનીજ આજ્ઞા નથી આપતો?

એ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં પણ આપણે કહીશું કે ના. ભારતીય સંસ્કૃતિનો સંદેશ એવો એક તરફી કે એકાંગી નથી, પરંતુ સર્વાંગી છે. એ સંસ્કૃતિ જીવન અને જગતની ઉપેક્ષા કરવાનો ઉપદેશ આપે છે ને માનવને માત્ર આધ્યાત્મિક વિકાસના માર્ગેજ આગળ વધવાની પ્રેરણા પૂરી પાડી છે એમ માનવું જોઈએ છે. એ સંસ્કૃતિએ પોતાના પ્રાતઃસ્મરણીય મહાપુરુષો તેમજ ધર્મશાસ્ત્રો દ્વારા આત્મિક વિકાસની પ્રેરણા પૂરી પાડી છે એ સાચું છે, પરંતુ એનો સંદેશ સાં આગળ અટકી ગયો છે અને જીવનના ખીજ વિકાસ તરફ એણે આંખમીંચામણા કર્યાં છે અથવા તો ઘૂણાની નજરે જોયું છે એવો અભિપ્રાય આપવો ખરાબર નથી. સાચી હકીકત તો એ છે કે એ સંસ્કૃતિએ માનવને અધ્યાત્મપરાયણ થવાનો આદેશ આપવાની સાથે-સાથે, જીવનની મહત્તા કહી બતાવીને જીવનને આહતાં શીખવ્યું છે, જગતને આહતાં શીખવ્યું છે, અને જીવનની સુખાધારી તથા સમૃદ્ધિ માટે અધ્યાત્મવિદ્યા સિવાયની ખીજ વિદ્યાઓમાં પણ પ્રવીણ થવાનું કહ્યું છે. ભારતીય સંસ્કૃતિનો પૂરેપૂરો ને પ્રમાણભૂત પડઘો પાઠનારાં ઉપનિષદોનો અભ્યાસ કરવાથી એ વાતની સાબિતી સહેજે મળી રહેશે. ઈશાવાસ્યોપનિષદ જે પ્રમાણમાં ઘણું નાનું પરંતુ ગુણવત્તાની દૃષ્ટિએ મોટું છે તેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “વિદ્યા અવિદ્યા ચ યસ્તદ્વેદોભયં સહ, અવિદ્યા મૃત્યું તીર્ત્વા, વિદ્યા અમૃતમનુતે.” એટલે કે વિદ્યા અને અવિદ્યા-એ બંનેના રહસ્યને જે જીવનમાં સાથેસાથે જાણી લે છે, તે અવિદ્યાથી મૃત્યુને તરીકે જાય છે, તે વિદ્યાની મદદથી અમૃતપદની પ્રાપ્તિ કરી લે છે.

એ શ્લોકનો વિચાર શાંતિપૂર્વક કરવાનો છે. ઋષિ કહે છે

કે અમૃતપદની પ્રાપ્તિ કરવી હોય, પરમ શાંતિ મેળવવી હોય, પરમાત્માને જોળખવા હોય, જીવન અને જગતના રહસ્યનો તાગ મેળવવો હોય, તો અધ્યાત્મવિદ્યાનો આધાર લો; એ એક માત્ર અધ્યાત્મવિદ્યાથી જ થઈ શકશે; પરંતુ મૃત્યુને તરીકે જવા માટે અવિદ્યાની આવશ્યકતા છે. એનો આધાર લઈને મૃત્યુને તરફ પશુ એટલુંજ આવશ્યક છે. હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે અધ્યાત્મવિદ્યાનો આધાર લઈને અમૃતમય તો બની શકાય, પરંતુ અવિદ્યાનો આધાર લઈને મૃત્યુને કેવીરીતે તરીકે શકાય? અવિદ્યાનો સામાન્ય અર્થ તો અજ્ઞાન થાય છે. એનાથી તો શાસ્ત્રોએ સંપૂર્ણપણે મુક્ત થવાનું કહ્યું છે. એની મદદ તો બધી રીતે નકામી છે કારણકે એ તો તારવાને બદલે ડૂબાડે છે. તોપણ ઋષિએ આપે ઉપદેશ કેમ આપ્યો? શું એમની ભૂલ થઈ છે? આપણે કહીશું કે ના. ભૂલ ઋષિની નથી પણ એમને સમજનારની છે. વિદ્યા એટલે અધ્યાત્મવિદ્યા એ તો સાચું, પણ અવિદ્યાનો અર્થ અજ્ઞાન નથી થતો. અ-વિદ્યા એટલે અધ્યાત્મવિદ્યા-સિવાયની ખીજ લૌકિક વિદ્યા. એવી લૌકિક વિદ્યાઓ પણ જીવનને માટે એટલીજ આવશ્યક છે, એ સંદેશ ઋષિએ પૂરો પાડ્યો છે. એ વિદ્યાઓના પ્રતાપથી મૃત્યુને તરીકે જવાશે એટલે શું થશે તે જાણી લો? મૃત્યુ એટલે લાચારી, પરાવલંબન, પરાધીનતા, દીનતા, ભૂખ-મરો, ગરીબી કે કંગાલિયત. એ એક જાતનું મૃત્યુજ છે. એ મૃત્યુ-માંથી મુક્તિ મેળવવા માટે વ્યક્તિ તથા સમષ્ટિએ લૌકિક કળાઓ, વિદ્યાઓ કે શાસ્ત્રોનો આધાર લેવાનો છે, ને જીવનના શ્રેયને માટે અધ્યાત્મવિદ્યાનો પ્રબળ પ્રેમ પેદા કરવાનો છે. એવી વિશાળ રીતે સમજવાથી ઉપનિષદના એ કથનને યથાર્થરીતે સમજી શકશે, ને ભારતીય સંસ્કૃતિ, સંતો ને શાસ્ત્રોને નામે શ્રવે તેવા અભિપ્રાયો આપવાની પ્રવૃત્તિ બંધ થશે. ભારતીય સંસ્કૃતિ તરફ એક જાતનો આદરભાવ ઉત્પન્ન થશે.

એ સંસ્કૃતિના સૂત્રધારોએ ધર્મની વ્યાખ્યા કરતાં કહ્યું છે કે

‘યતોઽભ્યુદયઃ નિઃશ્રેયસઃ સઃ ધર્મઃ’ એની મદદથી માનવ કે માનવ-સમાજનું આત્મિક કલ્યાણ જ ના થાય, પરંતુ સાથેસાથે એની સુખાકારી, સમૃદ્ધિ, ને ઉન્નતિ પણ સિદ્ધ થાય, તે જ ધર્મ છે. એટલા માટે તો ધર્મના ધ્યેય તરીકે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ ચારેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો હતો. એ સંદર્ભમાં ઇશાવાસ્ય ઉપનિષદનું વચન સહેલાઈથી સમજી શકાય.

ભારતવર્ષમાં જ્યારથી લૌકિક વિદ્યા અને આધ્યાત્મિક વિદ્યા બંનેનો સમન્વય કરવાની વાત બૂલાઈ ગઈ ત્યારથી પ્રજાની સ્થિતિ કફેાડી બની ગઈ. પ્રજા કંગાલ, પછાત ને પદ્ધલિત થઈ. હવે ભારત લૌકિક વિદ્યાનું ને લૌકિક ઉત્કર્ષનું મહત્ત્વ સમજ્યું છે, અને એ દિશામાં અવનવા પ્રયોગો પણ થઈ રહ્યા છે, એ એક ઘણું સારું આવકારદાયક ચિહ્ન છે. છતાંપણ એને લીધે એનું બહુમાન છે એ અધ્યાત્મવિદ્યાને તથા આધ્યાત્મિક ઉત્કર્ષને પણ એણે બૂલવાનો તો નથી જ. જ્ઞાનવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રોમાં ગમે તેટલી આગળ વધનારી પ્રજા આધ્યાત્મિકતાના આત્મા એવાં નીતિ ને સદાચારનાં મૂલ્યોથી રહિત હોય તો આદર્શ તથા શક્તિશાળી પ્રજા નથી થઈ શકતી એ યાદ રાખવા જેવું છે.

“ સુસ્વાગતમ્ ”

—તંત્રી

એકસો છાસઠ દિવસની વિદેશયાત્રા પછી ભારત પાછા ફરતાં પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજી તથા મા શ્રી સર્વેશ્વરીનું સુસ્વાગત હો.

પરમ પૂ. મહાત્માશ્રી યોગેશ્વરજી તેમજ પ. પૂ. મા શ્રી સર્વેશ્વરી તા. ૨૧-૧-૮૨ ના રોજ રાત્રે અહીં વાગે, વિદેશ-યાત્રાના ૧૬૬ દિવસના ઇંગ્લેન્ડ, કેનેડા અને અમેરિકાના પ્રવાસ પછી, ભારત પાછાં ફર્યાં છે. એથી આપણે સહુ તેઓના પુનરાગમન પ્રત્યે આનંદ વ્યક્ત કરી, તેઓનું હાર્દિક સ્વાગત કરીએ, એ સ્વાભાવિક છે.

કેવળ ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રસાર અર્થે અને ‘મા જગદંબા’ ના આદેશ અનુસાર વિદેશયાત્રાએ જનારા સંતો ભારતમાં આજે બહુ વિરલ છે. ધર્મ એ કોઈ વેપારની વસ્તુ નથી, ને તેથી તેની શિક્ષા વિના મૂલ્યજ હોઈ શકે એ ભારતીય પરંપરાનું પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજીએ પોતાના વિદેશોનાં પ્રવચનો દરમ્યાન આચરણ કરી બતાવી, મા ભારતીનું ગૌરવ વધાર્યું છે; એટલુંજ નહિ પણ વિદેશીઓને ભારતીય સાચા સંતો કેવા હોય તેનું દર્શન પણ કરાવ્યું છે. એ દૃષ્ટિએ પૂજ્યશ્રીની વિદેશયાત્રા દરેક ભારતીય માટે ગૌરવનો વિષય છે.

આ યાત્રા દરમ્યાન પ. પૂ. શ્રી સાથે, તપોધના મા શ્રી સર્વેશ્વરી પણ સાથે હતાં, તેથી વિદેશયાત્રા દરમ્યાન પરમ પૂ શ્રીની દિનચર્યા કેવી હતી, તેની પ્રમાણભૂત માહિતી, પૂ. માની રોજનીશીદ્વારા-આજના અને ભવિષ્યના સાધકોને

ઉપદ્રવ્ય બનશે, જે ઘણી મોટી વાત છે. આ રોજનીશી કેવી છે, તેની કંઈક ઝાંખી અધ્યાત્મના વાંચકોને થાય તે માટે તેઓની રોજનીશીનો—“વિદેશયાત્રાનો બાવીસમો દિવસ” આજ અંકમાં અન્યથા આપવામાં આવ્યો છે.

ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક સંસ્કારો ધરાવવા છતાં આજીવિકા અર્થે વિદેશોમાં વસતા માનવોને, સંસ્કારો અનુસાર પ. પૂ. યોગેશ્વરજીની આ યાત્રાએ પથપ્રદર્શન પૂરું પાડ્યું છે તેમજ પૂ. મા. શ્રી સર્વેશ્વરીનાં ગીતો ને ભજનોએ ભાવિક ભક્તોને પ્રેરણાના પીયૂષ પાયાં છે, એની વાતો તેઓના સ્વમુખે સાંભળતાં આપણ સહુને ભારે આનંદ થશે.

પ. પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજી તેમજ પૂ. મા. શ્રી સર્વેશ્વરીએ પોતાના સાદા, સરળ, અપરિચ્છેદ્યુક્ત, પ્રેમમય વ્યવહારથી ઘણા ઘણા લોકોનાં હિલ જીતી લીધાં છે; ને પ્રત્યક્ષ બતાવ્યું છે કે તેઓ જે ઉપદેશો છે, તેવુંજ આચરણ કરે છે.

આ વર્ષે યુરોપ ને અમેરિકામાં—ઓગસ્ટથી જાન્યુ. ના મહિનાઓ દરમિયાન ભારે ઠંડી પડી, જેની કલ્પના પણ આપણે ન કરી શકીએ. છેલ્લે તેઓ જ્યારે ન્યુયોર્ક હતા ત્યારે—૩૨ ડીગ્રી. સેન્ટીગ્રેડ જેટલો પારો નીચો ગયેલો. છતાં પૂ. શ્રીએ કદી પણ પોતાનો ભારતીય પોષાક બદલ્યો નથી, સ્વેટર કે મોજાં ધારણ કર્યાં નથી. એ એમની અદ્ભૂત તિતિક્ષા ને તપસાધનાનું પરિણામ છે; તેથી વિદેશીઓને ભારે આશ્ચર્ય થતું.

એક સાચા ઈશ્વરદર્શી ભારતીય સંત મહાત્મા કેવા હોય તેનું દર્શન પશ્ચિમના લોકોને કરાવવા માટેજ જાણે ‘મા જગદંબા’એ પૂ.શ્રીને વિદેશયાત્રાએ જવાનો આદેશ આપ્યો હોય, એમ નથી લાગતું શું ?

સન્માન-પત્ર

આથી પૂ.શ્રી અને પૂ. મા.શ્રી સર્વેશ્વરીના પુનરાગમનથી તેઓના ભક્તો ને પ્રશંસકોને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક છે. તેના ફક્ત સ્વરૂપે વડોદરાની, પૂ.શ્રી યોગેશ્વર સત્સંગ મંડળ સન્માન સમિતિ તરફથી મહાત્માગાંધી નગરગૃહમાં તા. ૩૧-૧-૮૨ના રોજ ડૉ. ઠાકોરભાઈ પટેલના અધ્યક્ષપદે સન્માન સમારંભ યોજવામાં આવેલો. વડોદરાના ઉત્સાહી સાધકો સર્વેશ્રી જીતુભાઈ ગાંધી, મૂળશંકરભાઈ જાની, રાજુભાઈ પુરોહિત, ઈશ્વરભાઈ શાહ, રમણભાઈ સોની, ચંપકભાઈ શાહ, વિનુભાઈ અમીન, વિજયસિંહ રાણા એ કાયકમને સફળ બનાવવામાં ખૂબ જહેમત ઉઠાવી. સ્વાગત પ્રમુખ શ્રી. હરિભાઈ દેસાઈએ પોતાનો પૂ.શ્રી સાથેનો વર્ષો જૂનો પરિચય તાજે કર્યો ને તેઓનું સ્વાગત કર્યું.

આ કાર્યક્રમનું સંચાલન ભાઈશ્રી ચંપકભાઈ શાહે અને સન્માનપત્રનું વાચન શ્રી રમણભાઈ સોનીએ કર્યું. ડૉ. ઠાકોરભાઈ પટેલના હસ્તે સન્માનપત્ર પૂજ્યશ્રીને આપવામાં આવ્યું.

સન્માનપત્રના પ્રત્યુત્તરમાં પૂ.શ્રીએ કહ્યું કે અમારું સન્માન નહિ, પરંતુ ભારતીય સંસ્કૃતિ તેમજ શુભનું સન્માન છે. પ્રયોજકની ઉદાત્ત ભાવનાને તેઓએ બિરદાવી.

પૂ. મા.શ્રી સર્વેશ્વરીએ પૂ.શ્રીની સાદગી, અપરિચ્છેદવૃત્તિ ને પ્રેમમય વ્યવહારનાં ઉદાહરણો આપી, વિદેશમાં રચાયેલાં ગીતોમાંથી એક સુંદર ગીત, સૂરીલા કંઠે ગાયું. આ પ્રસંગે પ. પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજીની દિવ્ય અનુભૂતિઓના એક નાનકડા અંથનું વિમોચન પણ કરવામાં આવ્યું. આ પુસ્તકમાં પ્રકાશના પંથેનાં કેટલાંક પ્રકરણોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એનું સંપાદન શ્રી રમણભાઈ સોની અને ચંપકભાઈ શાહે

કર્ચું છે. શ્રી. ગિરીશભાઈ શાહે આ પુસ્તક પ્રકાશનનો ખર્ચ આપેલ છે. તેઓને આ સદ્ગ્રંથને બદલ અભિનંદન આપવામાં આવ્યા.

આ પ્રસંગે મુંબઈ, અમદાવાદ, સુરત, ભાવનગર, મોરબી કપુરા, વિદ્યાનગર વગેરેથી સાધકોએ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

પ્રવચનોનું આયોજન

શ્રી. યોગેશ્વર સત્સંગ મંડળ-વડોદરા તરફથી વડોદરા-માં તા. ૩-૨-૮૨ થી તા. ૧૬-૨-૮૨ સુધી જાહેર પ્રવચનો યોજવામાં આવ્યાં છે. તે પછી તા. ૨૬-૨-૮૨ થી પૂ. શ્રી ને પૂ. માનો કાર્યક્રમ સુરત ખાતે રહેશે.

હૃદયમાં હૃદયેશાં રામને રાખવા. વાણીને મધુર પણુ સત્ય રાખવી.

*

જીવનનું લક્ષ્ય આનંદ છે, અશાંતિ નહિ પણુ શાંતિ છે, જીવનનું ધ્યેય અસુવિધા નહિ પરંતુ સુસંવાદિતા છે.

“ શાંતમ્ શિવમદ્વૈતમ્ ”

શ્રી રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર ✓

[કવિવર શ્રી રવિન્દ્રનાથ ઠાકુરે કલ્યાણની યાત્રાના ઈચ્છુકોને સંબોધી જે કેટલાક પત્રો બંગાળીમાં લખ્યા છે, તેમાંના ચાર નાના પત્રોનો અનુવાદ આધ્યાત્મિક સાધકોને ઉપયોગી હોવાથી અહીં મૂક્યો છે. એમનો અનુવાદ ભાઈ શ્રી મણિભાઈ શાહે કર્યો છે. —તંત્રી]

મંત્ર સાધના

(૧)

હું ઉપાસના વખતે અને અન્ય સમયે પણુ ‘પિતાનોડસિ’ અને ‘અસતોમા સદ્ગમય’ એ બે મંત્રોનું વારંવાર ઉચ્ચારણ કરું છું. રટણ કરતાં કરતાં જ્યાં સુધી આ બે મંત્રોથી મારું મન સચેતન-મંત્રમય ન થઈ જાય ત્યાં સુધી એ મંત્રોનું રટણ કર્યું કરું છું. શાંતમ્ શિવમદ્વૈતમ્ એ મંત્રથી પણુ મને ઘણીવાર લાભ થયો છે. કોઈ સાંસારિક કારણે મન ક્ષુબ્ધ થઈ જાય કે કોઈ પ્રકારની ક્ષતિ કે અનિષ્ટની ચિંતાથી મન ઉદ્વિગ્ન થઈ જાય ત્યારે શાંતમ્ શિવમ્ મંત્રનો જપ કરવાથી એક પ્રકારની ઊંડી શાંતિ મળે છે; અને મન મંગળમાં પ્રવેશી જાય છે ક્યારેક ક્યારેક હું ગાયત્રીમંત્રનું પણુ ધ્યાન કરતો રહું છું.

શુભાકાંક્ષી

શ્રી રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર.

(૨)

શીલની સાધના માટે તું જે પ્રયત્ન કરે છે તે મારા મતે એક શુભ સાધના છે. ક્રમશઃ થોડી થોડી સાધના કરી

મનને વિશુદ્ધ કર્યા વિના આધ્યાત્મબોધ જાગ્રત થતો નથી. પરંતુ બુદ્ધદેવે જે થોડા શીલ (સદાચાર) નિશ્ચિત કરી દીધાં છે, તેજ સદાચાર આજે ચાલે નહીં. પોતાના ચિત્તમાં ઊંડે ઊતરી પોતાના હૃદયમાં જે જે ગાંઠો પડેલી છે તે બધી ગાંઠો ઉપર વિશેષ ધ્યાન દર્શ એક પછી એક છોડવાનો પ્રયત્ન કરજો.

‘હસ્તસાર’ નામે એક બૌદ્ધગ્રંથ છે. તેમાં સાધનાના અનેક પ્રકારનાં ક્રમ આપેલા છે.

અનંતની ધારણામાં મનને નિવિષ્ટ રાખી શકીએ તો બધુંય એની મેળે સહજ થઈ જાય છે. એને માટે મંત્ર સાધના વિના ખીજે કોઈ રસ્તો હું તો જાણતો નથી. જ્યારે જ્યારે થોડો અવકાશ મળે ત્યારે ત્યારે સત્ય જ્ઞાન અનંતમ્ બ્રહ્મ, શાંતમ્ શિશ્યમદ્વૈતમ્ એ મંત્રને મનના છેક તળિયેથી રટણ કરી તેને ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન કરજો. એ મંત્રોનું રહસ્ય લોહીની સાથે ભળી તારી નાડીઓમાં વહેતું થવું જોઈએ. ઇતિ.

શ્રીગણ શુદ્ધ-૯ ૧૩૧૭

શુભાકાંક્ષી

શ્રી સ્વીન્દ્રનાથ ટાગોર

બુદ્ધદેવનું અસલ તત્ત્વ શું છે તે જાણવું હોય તો તેમના ઉપદેશમાં જે અંશ નકારાત્મક (Negative) છે તે તરફ દષ્ટિ રાખ્યે નહીં ચાલે; પણ જે હકારાત્મક (Positive) છે તેમાં જ તેમનો ખરો પરિચય મળી રહે છે. જે દુઃખને દૂર કરવાની જ વાત છેવટની હોત તો તે વાસના લોપ દ્વારા અસ્તિત્વનો લોપ કરી દેવાથી જ વાત ટૂંકમાં પતી જાય. પછી મૈત્રીની શી જરૂર? જેને માટે મૃત્યુનું વિધાન જ ખસ છે, ત્યાં વળી પ્રેમ અને દયાની વાત ક્યાંથી આવી? એ ઉપરથી સમજાય છે કે તેમનું અસલ લક્ષ્ય પ્રેમ જ છે. આપણે અહંકાર, આપણી વાસના સ્વાર્થ ભણી ખેંચે છે,

(ખેંચી જાય છે) વિશુદ્ધ પ્રેમ કે આનંદ તરફ નહીં. એટલા માટે જ જે અહંનો લોપ કરી દેવાય તો સહેજમાં જ આનંદ લોક પ્રાપ્ત થાય.

મારાં ‘ચિત્રા’ કાવ્યસંગ્રહમાંથી ‘પૂર્ણિમા’ કવિતા વાંચી છે? તેમાં મારો અનુભવ મેં વર્ણવ્યો છે. એક દિવસ રાત્રે હોડીની કેબિનમાં બેઠા બેઠા સૌંદર્યતત્ત્વ વિષે એક અંગ્રેજી પુસ્તક વાંચતાં વાંચતા થાકી કંટાળી જેવી મેં બત્તી ચોલવી નાખી કે મારી કેબિનની બધી બારીઓમાંથી જ્યોત્સનાની ધારા વરસવા લાગી, ને કેબીન ચાંદનીથી ઉભરાઈ ગઈ. આ નાનકડી એક બત્તી જે ટેબલપર બળતી હતી તેથી આકાશ વ્યાપી ચાંદની મારી કેબીનમાં પ્રવેશી શકતી નહોતી. બહારનું આટલું અઠળક સૌંદર્ય લોક ભૂલોકને પ્લાવિત કરી અંદર આવવાની રાહ જોઈ રહ્યું હતું. તે મારા ખ્યાલમાં પણ ન આવી શક્યું. આપણે અહં પણ એ પ્રકારનો છે, આ અત્યંત પાસેના અહંમે આપણી સમગ્ર બોધશક્તિને ચોમેરથી એવી રીતે ઢાંકી દીધી છે કે અનંત આકાશવ્યાપી અઠળક આનંદની અનુભૂતિ આપણે કરી શકતા જ નથી. જેવો આ અહંકાર નિર્વાણ પામશે કે તરત જ અનિર્વચનીય આનંદ એક ક્ષણમાં જ પૂર્ણ રૂપે આપણી પાસે પ્રગટ થઈ જશે. એ આનંદ જ બુદ્ધદેવનું લક્ષ્ય છે, કારણ કે તેમણે લોકલોકાન્તરના જીવો પ્રતિ મૈત્રી ભાવને વ્યાપક કરવાનું કહ્યું છે. જગતના જે અનંત આનંદ વિરાજમાન છે, તેની પણ એજ પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) છે. અર્થાત્ જે કંઈ જ્યાં છે તે સમગ્ર પ્રતિ અપરિમેય પ્રેમ આ જગત વ્યાપી પ્રેમને સત્તા રૂપે પ્રાપ્ત કરવો હોય તો અહંનું વિસર્જન કરવું જોઈએ. એનું શિક્ષણ દેવા જ બુદ્ધ ભગવાન અવતર્યા હતા. તેમના પ્રેમની વાત સાંભળવા જ લોકોની ભારે ભીડ થતી હતી. જે

આત્મહત્યાનો ઉપદેશ તેઓ દેતા હોત તો હજારો માણસો તેમને સાંભળવા ભીડ કરીને આવત ખરા ? કદી નહીં.

શ્રી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

મનમાં મનમાં ઓંકારનું ઉચ્ચારણ કરવાથી ધ્યાનમાં તન્મયતા આવે છે. એ ધ્યાનનું શરૂ ઓંકારના ધ્વનિવેગ દ્વારા ચિત્તને પ્રહ્લમાં સંપૂર્ણપણે એકાકાર કરી દઇ શકે છે. મુંડક ઉપનિષદના શ્લોકમાંથી મને આ તાત્પર્ય મળ્યું છે; પરંતુ ભારપૂર્વક કંઈ જોલવાનો મારો અધિકાર નથી. પ્રહ્લના જે બધા તત્ત્વવાચક નામ છે તે વિશેષ અર્થો પ્રત્યે મનને વિશ્લિપ્ત કરી દે છે. પરંતુ ઝં શબ્દ માત્ર ધ્વનિ છે, તે એક પરિપૂર્ણતા વાચક ભાવને કેવળ માત્ર સ્વર દ્વારા વ્યક્ત કરે છે. તેથી તેનો વેગ, વિના અવરોધે સતત, ચિત્તને ગતિવાન કરી શકે છે.

શ્રી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

ભક્તોનું હૃદય પરમાત્મા તરફ અભિસરણ થાય તેને પ્રેમ કહે છે.

*

અનન્ય ભક્તિ એટલે ભગવાન સિવાય કશુંજ નહિ, એના શ્વાસ પ્રશ્વાસમાં પણ ભગવાન તરફજ પ્રિતી બતાવતી હોય.

દાનનો મહિમા

પિનાકી-૧ જાની

પંડિત મદનમોહન માલવિયજી ભારતના આધુનિક યુગના મહર્ષિ લોખાય છે. બનારસમાં આવેલી “હિંદુ બનારસ યુનિવર્સિટી”ના તેઓ સંસ્થાપક હતા અને પણ ભારતભરની યુનિવર્સિટીઓમાં તે આગવી પ્રતિષ્ઠા ધરાવે છે.

પંડિત મદનમોહન માલવિયજીને-સમાજના બધાજ વર્ગના લોકો ચાહતા અને તેઓ પ્રત્યે પૂજ્ય આદર ભાવ ધરાવતા. એમાં ગરીબમાં ગરીબથી માંડી રાજમહારાજઓનો પણ સમાવેશ થતો.

એક વખત એક શ્રીમંત વેપારી અચાનક નાણાંની ભીડમાં આવી ગયો. તે પંડિત માલવિયજી પ્રત્યે પૂજ્ય ભાવ રાખતો ને મુશ્કેલીમાં તેઓનું માર્ગદર્શન મેળવતો; એટલે એણે એમની પાસે જઈ પોતાની નાણાંકીય ભીડની વાત કરી.

પંડિતજીએ વેપારીની વાત સાંભળી ને સહજ રીતે કહ્યું “એમાં મૂંઝાવાની શી જરૂર છે ? પૈસાની જરૂર છે ને ! તો થોડું ધન સત્કર્મમાં વાપરો એટલે પ્રભુ એથી અનેકગણુ આપી રહેશે.

“કેટલું ધન સત્કાર્યમાં વાપરું ?” વેપારીએ પૂછ્યું. શ્રી માલવિયજીએ કહ્યું, જેટલું જોઈતું હોય એનો દસમો ભાગ.”

એ સાંભળી વેપારી વિચારમાં પડી ગયો. પછી એણે કહ્યું, “પંડિતજી મારે તો ૫૦ લાખ રૂપિયા જોઈએ છે.”

“તો રૂ. પાંચ લાખ દાનમાં આપો. બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીનેય રૂંડની જરૂર છે. એ રૂંડમાંજ એ રકમ આપો.”

તો ઉત્તમ.” પંડિતજીએ કહ્યું.

આ સાંભળી વેપારી વિમાસણમાં પડ્યો ! આ તે કેવી વિચિત્ર સલાહ ! કે મારે ડા. પાંચ લાખ એમની સંસ્થાને દાન આપવાના !

વેપારીને મૂંઝાતો જોઈ, પંડિતજીએ કહ્યું, “ ભાઈ, તમે તમારી મુશ્કેલીમાં મારી સલાહ લેવા આવ્યા તો ભગવાનશ્રી કાશીવિશ્વેશ્વરે મને સૂઝાડ્યું તે સલાહ તમને આપી. હવે તમને તેમાં શ્રદ્ધા ન હોય તો ન આપો. મારો કોઈ આગ્રહ નથી.”

વેપારી માલવિયજીનાં આવાં વચનો સાંભળી ક્ષણ માટે વિચારમાં પડી ગયો. પછી જાણે કંઈ નિર્ણય કર્યો હોય તેમ તેણે ડા. પાંચ લાખ બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીને દાન આપવાની માલવિયજીને જાણ કરી દીધી ને ડા. પાંચ લાખનો એક લખી આપ્યો.

બીજાજ દિવસે આની જાહેરાત અખબારોમાં થતાં, જે લેણદારો વેપારી પાસે ઉઘરાણીએ આવતા, ને જે લોકો થાપણા ઉપાડવા આવતા તે બંધ થઈ ગયા ને આટલા મોટા દાનથી પ્રભાવિત થયેલા બીજા ઘણા લોકો વેપારીને ત્યાં સામેથી પૈસા મૂકવા આવવા લાગ્યા.

ટૂંક સમયમાં જ વેપારીની નાણાં ભીડ ઉકલી ગઈ ને તેની પ્રતિષ્ઠામાં એકદમ વધારો થઈ ગયો.

આથી તે વેપારી પૂ. શ્રી માલવિયજી પાસે પહોંચી ગયો ને એમની ચરણરજ માથે લેતાં આંખમાં આંસુ સાથે બોલ્યો. “આપની પાસે સલાહ લેવા આવ્યો ત્યારે મારે આપઘાત કરવો પડે એવી પરિસ્થિતિ હતી. પરંતુ આપે સાચી સલાહ આપી મને ઉગારી દીધો છે. હું આપનો આભાર ક્યા શબ્દોમાં માનું ?”

આ સાંભળી, ભારતભૂષણ પંડિત માલવિયજીએ નમ્રતા-

પૂર્વક કહ્યું, “ ખરો આભાર તો ભગવાન કાશીવિશ્વનાથનો માનો. એમની પ્રેરણા પ્રમાણે મેં તો કેવળ સલાહ આપવાનું કામ કર્યું છે એટલે એમની પૂજા કરો. બાકી આ તો તમારા સત્કર્મનું ફળ છે.” સુયોગ્ય દાનનો કેવો અફલુત મહિમા !

*

આત્માની પ્રતીતિ કેમ થતી નથી ? ✓

પિનાકીન્ જાની

એક સંતપુરુષ પાસે આવી શિષ્યે પૂછ્યું. “ગુરુદેવ મને આત્મદર્શન ક્યારે થશે ?”

ગુરુએ કહ્યું, “વત્સ, આવરણ હટશે એટલે દર્શન આપો-આપ થશે.”

“એ કયી રીતે ? કંઈ સમજાતું નથી”

ગુરુ પ્રત્યક્ષરમાં કંઈ બોલ્યા નહિ અને એક કાગળ ઉપર લખ્યું “ઈશ્વર છે.” પછી પેલા શિષ્યની સામે ધરી કહ્યું, “વત્સ, આ શું લખ્યું છે ?” તેણે કહ્યું “ઈશ્વર છે.” “એ તેં કેમ જાણ્યું ?” ગુરુએ સામે પ્રશ્ન કર્યો ?

“કારણ કે મને તે લખેલું દેખાય છે”

પછી તેના ઉપર સીકો મૂકી દીધો અને વાંચવા આજ્ઞા કરી. સાધકે કહ્યું “મને હવે સીકો દેખાય છે, નહિ કે લખેલું”

“તો શું લખેલું મટી ગયું, ભાઈ !”

“ના, ના. તે તો ત્યાં છે જ; પણ મને હવે વાંચાતું નથી. ઉપર સીકો આવી ગયો છે.”

ગુરુએ કહ્યું, “વત્સ, આ આત્માનું પણ એમ જ છે. તે ત્યાં છે જ. પરંતુ જ્યાં સુધી અંતઃકરણમાં ધન, ધરા, ને દારાના સંકલ્પ વિકલ્પોની માયાનું આવરણ છે, ત્યાં સુધી નીચે રહેલો આત્મા ત્યાં હોવા છતાં પણ ભાઈ, શી રીતે દેખાવાનો ?”

શિષ્યને હવે વાત બરાબર સમજાઈ ગઈ.

શ્રેયાયાત્રા-૧૮ ✓

ભાઈલાલભાઈ છાટખાર

સમાધિ, દીર્ઘાયુષ્ય, સ્થિર અનુભૂતિઓ અને આનંદ

તા. ૨૯-૧૧-૫૨ ની સવારે જઈને પ્રણામ કરીને બેઠા મહાત્માજી ગાદી ઉપર બેઠા છે. અન્ય બે ભાઈઓ આવ્યા અને પછી એક વધારે ભાઈ બેઠાયા. સંવાદ આ પ્રમાણે ચાલ્યો.

પ્રશ્ન—સમાધિ અવસ્થામાં રહેનારા યોગીઓ લાંબુ આયુષ્ય ભોગવી શકે છે તે ખરું હશે ?

મહાત્માજી—કલાકો કે દિવસોની સમાધિનો સંકલ્પ યોગીના આયુષ્યમાં તેટલો વધારો કરે છે. યોગીઓ હૃદય પણ બંધ કરી દઈ શકે છે. તે એક પ્રકારની સંયમ સાધના છે. ચાળીશ-પચાસ કલાક સુધી જીવમાં ગયેલ મનુષ્ય જેમ મરતો નથી તેમ ચાળીશ-પચાસ કલાક સુધી સમાધિમાં ગયેલ યોગી પણ મરે નહિ. અંદર આત્મા છે, ચેતના છે એટલે તે જીવંત છે.

જાંચી કોટિની સમાધિમાં, સવિકલ્પ સમાધિમાં નાડી, શ્વાસોચ્છવાસ અને હૃદય એ ત્રણેય બંધ થઈ જાય છે. આ સ્થૂલ નિશાનો રહેતાં નથી. આત્મામાં રૂબેલ સ્થિતિમાં—જાડી સમાધિમાં ચેતના જાડી જાડી આત્મા સુધી પહોંચી ગયેલી હોય છે. શ્વાસપ્રશ્વાસ જેટલા સમયગાળા માટે બંધ થઈ જાય તેટલો સમયગાળો આયુષ્યમાં ઉમેરાય છે. આયુષ્યનો માપદંડ શ્વાસ-પ્રશ્વાસની સંખ્યા છે.

પ્રશ્ન—સમાધિ સેંકડો વર્ષનું આયુષ્ય આપતી હોય તો યોગીઓ તેમાં જ રહેવાનું પસંદ કરે ને ?

મહાત્માજી—દિવસો સુધી સમાધિમાં રહેવાની વિવેકાનંદની પ્રાર્થના રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવે નકારી કાઢી હતી કેમ કે સમાધિમાં પડ્યા રહેવાની ઇચ્છામાં સ્વાર્થવૃત્તિ રહેલી છે. સંસારમાં અનેક દુઃખો છે. તે દૂર કરવાનું કર્તાવ્ય વિવેકાનંદ પાસે સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું.

ચોવીશેય કલાકની સમાધિ રહે તે તો કારાવાસની અવસ્થા છે. મંદિરોમાં મૂર્તિઓ હોય તેમ સમાધિસ્થ યોગી જીવંત પરંતુ નિર્જીવ મૂર્તિ બની જાય. આવી અવસ્થામાં યોગી મ્યુઝિયમની કોઈ વસ્તુ બની જાય છે, તે બોલી શકે નહિ, હાલી-ચાલી શકે નહિ અને કંઈ કાર્ય કરી શકે નહિ. આમ બધો સમય બેસી રહેવામાં કંઈ લાભ નથી. ઈશ્વરે જે બધી શક્તિઓ આપી છે, તેનો પરના હિત માટે ઉપયોગ કરવાનો છે.

પ્રશ્ન—સમાધિપ્રવેશમાં કંઈ જોખમ છે ખરું ?

મહાત્માજી—સમાધિ પ્રાપ્ત થતાં અક્ષય આનંદનો અનુભવ કરવાની સ્થિતિ કેટલાક સાધકો પચાવી શકતા નથી. અધિકાર પાક્યો હોય તેવો સાધક જ આ સ્થિતિ સહી શકે. પરમાત્મામાં ભળવાની અને બીજાનું હિત કરવાની ભાવનાવાળા સાધક સમાધિઅવસ્થામાં આનંદ માણી શકે.

સાંજે ૪-૦૦વાર વાગ્યાની બેઠક શરૂ થઈ છે. કુલ ચાર અન્ય ભાઈઓ આવેલ છે. આ પ્રમાણે સંવાદ થયો.

પ્રશ્ન—મોટા ભાગે આધ્યાત્મિક વ્યક્તિ બહુ ગંભીર બની જાય છે. તેમ કેમ બનતું હશે ?

મહાત્માજી-આધ્યાત્મિકતા ગંભીરતા માટે નથી. તે માર્ગે જતાં સાધકે હર્ષથી છુટાછેડા લેવાના નથી. આધ્યાત્મિકતાથી પ્રસન્નતા અને કિલ્લોલ પ્રાપ્ત થાય છે. નીરસતાથી દૂર રહેવાનું છે. પરમાત્મા રસસ્વરૂપ અને આનંદસ્વરૂપ છે. સાધના કરતાં કરતાં આગળ ચાલે તેમ તેમ સાધકના રોમે-રોમમાંથી આનંદના કુવારા નીકળવા જોઈએ.

આનંદસ્વરૂપ પરમાત્મા પાસે પહોંચતાં સાધકે સ્વયં આનંદસ્વરૂપ બનવાનું છે. સાધકનું જીવન રસમય, આનંદમય અને ભાવમય બને છે.

પ્રશ્ન-આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ ટકીને સ્થિર રહેતી નથી તો શું કરવું ?

મહાત્માજી-આપણી પ્રકૃતિ તાત્ત્વિક રીતે વિશુદ્ધ બને નહિ ત્યાં સુધી કોઈ ઊંડી આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ ટકીને સ્થિર રહે નહિ. આપણને પરમ પ્રકાશની ઝાંખીઓ થયા કરે અને 'પરમ'ની કરુણાનું ગુંજન પણ શ્રવણોમાં અથડાયા કરે પણ આ અનુભૂતિઓ આવે ને જાય અને તે અદૃશ્ય અને અશ્રાવ્ય બની જાય.

'પરમ' કહાચિત્ મનમંદિરને દ્વારે આવે અને તેને ખખડાવે કે અંદર ડોકિયું કરે; છતાં પણ આપણું હૃદય-મંદિર સંપૂર્ણપણે પવિત્ર ન બન્યું હોય તો તે 'પરમ'નું સિંહાસન બની શકે નહિ. સાધનામાં તન-મન-અંતરની વિ-શુદ્ધિ એ સર્વપ્રથમ અને આવશ્યક કોલ-કરાર છે.

સાધકના જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ જાગરુકતા માગી લે છે. રોજિંદુ જીવન, પળે પળે પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં, વિચાર-વાણી-વ્યવહારની ભૂમિકાએ, સાધનામય હોવું જોઈએ.

રાતના પ્રવચનમાં મહાત્માજીએ કવિ પ્રેમાનંદની પંક્તિ-ઓ ટાંકી હતી. પ્રવચન અને ધૂન પછી રાતની સત્સંગઝેઠક શરૂ થઈ છે. કમ મુજબ હસ્તલિખિત અતમાંથી મેં ત્રણ-ચાર પૃષ્ઠ વાંચી લીધાં છે. આ વાચન ઉપર વિચારોની આપ-લે થઈ ગઈ છે.

મહાત્માજીએ આજે શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યનું 'આત્માષ્ટક' મધુર સ્વરે ગાયું. પછી અંતમાં તેઓશ્રીએ આ એક પ્રાર્થના ગાઈ સંભળાવી :-

મદ્રં કર્ણેભિઃ શૃણુયામ દેવાઃ । શબ્દોથી અને કાચેન
વાચા મનસૈન્દ્રિયૈર્વા શબ્દોથી શરૂ થતી પંક્તિઓમાં આ પ્રાર્થના હતી.

પ્રાર્થના સમાપ્ત થતાં સૌએ પ્રણામ કરીને રજા લીધી.

મહાત્માજીને ભગવાન શંકરાચાર્યની રચનાઓ અતિ પ્રિય છે. તેઓશ્રીને શંકરાચાર્ય-રચિત કૃતિઓમાંથી અનેક કૃતિઓ કંઠસ્થ છે; તેનું પ્રલોકગાન અવારનવાર કરે છે. ઇશ, કેન, કઠ, પ્રશ્ન, મુંડક, માંડૂકવ, તૈત્તિરીય, અતરેય. છાંદોગ્ય અને બૃહદ્દારણ્યક જેવા મુખ્ય ઉપનિષદોમાંથી પંક્તિઓનો આધાર ટાંકી પ્રવચન કે પ્રશ્નના વિષયનું સમર્થન કરતા દેખાય છે.

મહાકવિ કાલિદાસ અને હિન્દી-ગુજરાતી સાહિત્યના ભક્તકવિઓ પણ તેઓશ્રીને ખુબ પ્રિય છે. તેઓ સૌનાં ભજન, પદ, ચોપાઈ વગેરે પ્રવચનમાં તેમજ સવાર-સાંજ-રાતની સત્સંગઝેઠકોમાં સાંભળવા મળે છે.

ગીતાજીના પ્રલોકોનું મૌલિક રીતે અર્થઘટન કરતા તેઓશ્રી દેખાય છે. ગીતાજી ઉપર કોઈ જિજ્ઞાસુ પ્રશ્ન પૂછે ત્યારે પૂછાયેલ પંક્તિના સમર્થનમાં અન્ય અધ્યાયોના પ્રલોકોની

(અનુસંધાન ૨૪ ઉપર)

✓ જૈન યોગ

પ્રપન્નલાલ કાજી

પંતજલિની યોગ પદ્ધતિ ખૂબ જાણીતી છે-જૈન યોગની પદ્ધતિ કંઈક અંશે વિશિષ્ટ પ્રકારની છે. જૈન યોગ અધ્યયન કરતાં પ્રયોગને ખૂબ મહત્ત્વ આપે છે.

તપ અને સંવર એ બે આ યોગના મુખ્ય પાસાં છે. શરીરની તથા મનની શુદ્ધિ તપ દ્વારાજ થઈ શકે છે. તપો-યોગની સાધના આહાર શુદ્ધિથી શરૂ કરવાની છે. સાત્ત્વિક આહાર લેતાં પણ મળ ઉત્પન્ન થાય છે તે માટે ઉપવાસની અત્યંત જરૂર છે. મિતાહાર અને સ્વાદનો પરિત્યાગ એ ખૂબ આવશ્યક છે. શરીર શ્રમ અનિવાર્ય છે. શારીરિક ક્ષમતા માટે જૈન યોગમાં ઉપવાસનું તથા ચાલતાંજ બધે જવાનું એ ફરજિયાત છે. શરીરમાં ખૂબ શક્તિઓ છે, જેનું સાધારણ માનવીને બહુજ ઓછું ભાન હોય છે. ઈન્દ્રિયના વિષયો શબ્દ રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ બાબતમાં સજાગતા સતત રહેવી જોઈએ. મનને અંતરમાં લઈ જવાથી આકર્ષણ ઓછું થાય છે. આકર્ષણ આસક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. ચિત્તની ચંચળતા સંયમ કરતી વખતે ખૂબ અવરોધ કરે છે. ચિત્તન જૈનયોગમાં જુદાજ અર્થમાં સમજવાનું છે. ચિત્તન એટલે વિકલ્પો ચિત્તમાં સ્ફુર્ચાજ કરે છે અને વિચાર ધારા અવિરત વહ્યા જ કરે છે. આ ચિત્તનને કાબૂમાં લેવા અનુપ્રેક્ષા અત્યંત આવશ્યક છે. અનુપ્રેક્ષાથી પ્રથમ એકજ વિષય પર ચિત્ત કેન્દ્રિત થાય અને વિકલ્પોની સ્ફૂરણા નિયમિત બને. પછી ભાવનાને જૈનયોગમાં ધ્યાન જેવી ક્રિયા કહેવામાં આવે છે, જેથી ચિત્તનું ચક્રડોળ ફરતું અટકાવી શકાય છે. તપોયોગમાં પ્રથમ શરીરની શક્તિઓ વિષે જાગે

અને તે શક્તિઓને જાગૃત કરો. દુઃખને જૈનયોગમાં આસવ કહે છે.

આસવના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. (૧) મિથ્યાત્વ, દુઃખના વિષયોને સુખ દેનાર મિથ્યાત્વી મનુષ્યો ગણે છે. (૨) અવિ-રતિ, એટલે ભોગવવાની ઈચ્છા-આકાંક્ષા. (૩) પ્રમાદ, નિરૂ-સ્તાહ ધર્માચરણમાં શિથિલતા (૪) કષાય એટલે વિકાર. આ વિકાર ઉત્પન્ન થાય ત્યાં કર્મ પરમાણુઓની વૃદ્ધિ ખૂબ થાય છે (૫) યોગ એટલે પ્રવૃત્તિઓમાં સંલગ્ન થઈ જવું.

સંવર પાંચ છે. આ પાંચ સંવર સાધનામાં અનિવાર્ય છે. વ્રત, અપ્રમાદ, અકષાય, સમ્યક્ત્વ અને અયોગ.

જૈન યોગમાં પ્રેક્ષા ધ્યાનને ખૂબ મહત્ત્વનું સ્થાન આપ્યું છે. પ્રેક્ષા જોવાની ક્રિયા. આ ક્રિયાથી શરીર શું ક્રિયાઓ કર્યા કરે છે તે જોવું. વિચારોની હારમાળા પણ દેખાવા માંડે. રાગ દ્રેષના ઉભરાઓ પ્રિયતા અને અપ્રિયતા આ બધું જોવાથી તટસ્થતા તરફ પ્રયાણ થઈ શકે છે. શ્વાસ પ્રેક્ષા, શ્વાસને જોવાથી પ્રાણ શક્તિના સ્પંદનો દેખાય છે. સહજશ્વાસ, દીર્ઘશ્વાસ સમવૃત્તિ શ્વાસ-આ એકાગ્રતા લાવવા માટે મહત્ત્વની પ્રક્રિયા છે. આ એકાગ્રતા વધારવા માટે (૧) અનિમેષ પ્રેક્ષા, નાસિકાના અગ્રભાગ પર દષ્ટિ સ્થિર કરવી તે. (૨) શરીર પ્રેક્ષા, શરીરમાં તેજસ્ અને ક્રિયાશીલતા અને તેની અંદર આત્મા છે. શરીરનું નિરીક્ષણ સ્થિરતા, દૃઢતા અને સ્પષ્ટતા વધારે છે. (૩) વર્તમાન ક્ષણની પ્રેક્ષા વર્તમાન ક્ષણને જ જોવી. ભૂતકાળ ભૂતસી નાખવો; ભવિષ્ય માટે તદ્દન નચિત રહેવું-આ પ્રેક્ષા કર્યા કરવાથી અપ્રમાદ અને જાગૃતિ કાયમી થઈ જાય છે. પ્રેક્ષાધ્યાનમાં ભાવનાયોગના પર વિવરણ છે. જ્ઞાનભાવના-રાગદ્રેષ મોહ જે મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી અલગતા માટેનું જ્ઞાન. દર્શનભાવના-મનને તટસ્થતાથી જોવાની

ક્રિયા. ચારિત્ર્યભાવના, સમત્વપૂર્ણ આચરણ-ચારિત્ર્ય વર્તન વૈરાગ્યભાવના, અનાસક્તિ અને અનાકાંક્ષા રાખવાની મનો-વૃત્તિને પોષવી.

જૈન યોગમાં ચૈતન્યના કેન્દ્રો (ચક્રો)ના આકારો પણ બતાવ્યા છે. શંખ, કમળ, સ્વસ્તિક, ધ્વજ, કળશ, હળ-આ કેન્દ્રો નાભિ, હૃદય, કંઠ, નાસિકાગ્ર, બ્રૂકુટિ, તાળવું, મગજ. આ કેન્દ્રો સ્થૂલશરીર અને સૂક્ષ્મશરીર બંનેમાં હોય છે.

જૈનયોગમાં તેજ-લેશ્યાનો ઉલ્લેખનો છે. એ કુંડલિની સમી છે. સંયમ ધ્યાન વૈરાગ્ય ભક્તિ ઉપાસના તપશ્ચર્યાથી લેશ્યાનો વિકાસ થાય છે. સૂર્યના તાપને સહન કરવો, ક્રોધનો નિગ્રહ કરવો, જલરહિત રહેવું. આથી તેજલેશ્યા (તેજસ્ આભામંડળ-પ્રતિભા) નો વિકાસ થાય છે. તેજલેશ્યાવાળો મનુષ્ય સદા આનંદમાજી જીવે છે. તેને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન પણ થાય છે.

જૈનયોગ સુખની પ્રાપ્તિ અને દુઃખની નિવૃત્તિ કરવા માટે છે. આ જૈનયોગનું વિહંગાવલોકન ક્ષત્ર કરવામાં આવ્યું.

(અનુસંધાન પાનું ૨૧ ચાલુ)

પંકિતઓનું અનુસંધાન આપે છે. કયા અધ્યાયના કયા શ્લોકનું કયું ચરણ છે, તે પણ તેઓશ્રીને કંઠસ્થ છે અને ગીતાજીની પંકિતએ પંકિતએ પથરાઈને પડેલી સૂક્તિઓનો, તેઓશ્રીને તલસ્પર્શી અભ્યાસ હોવાનું, તેઓશ્રીના સચોટ ઉત્તરોમાં માલૂમ પડે છે.

ગીતાજી અને ઉપનિષદોના શ્લોકો અને મંત્રોનો અર્થ સ્પષ્ટ કરતી વખતે, તેઓશ્રીની ભાષાનો એવો માધુર્યપૂર્ણ પ્રવાહ વહે છે કે જાણે આ શ્લોકો અને આ મંત્રો ગઈ-કાલની કે આજની-વર્તમાનકાળની વાણી હોય એવો ભાસ અને ભાવ થાય છે.

-કમશ:-

એકાગ્રતા કેવી રીતે કેળવવી ?

શ્રી મંગલદાસ પંચાલ

એકાગ્રતા કેળવવાનું કાર્ય બહુજ સહેલું છે. સર્વને જ એકાગ્રતા કરતાં આવડે છે. આપણે શું આપણા મનગમતા વિષયમાં તલ્લીન નથી થઈ શકતા ? સિનેમાના શોખીનો સિનેમા જોતી વખતે તલ્લીન નથી થતા ? કોઈ સારું ગયાન ગમી ગયું હોય તો તે શું તેઓને તરત નથી આવડી જતું ? કોઈ અઢાકારની અઢા ગમી ગઈ હોય છે તો તે પ્રમાણે વ્યવહારના કાર્યો વખતે તેવી અઢાની નકલ નથી કરતા ? બહેનો ખાવાપીવાની વસ્તુઓ બનાવતી વખતે અથવા તેઓએ કરેલા વ્યવહારોની વાત કરતી વખતે, તેમનાં પુત્રપુત્રીઓના લગ્ન વખતે જે કંઈ અનુભવ્યું હોય તે તમામ વિગતવાર અક્ષરશઃ તેઓ નથી કહેતાં ? કેવી તન્મયતાથી તેઓ આ બધું રસપૂર્વક કહેતાં હોય છે ? આ અને આવી કેટલીયે બાબતોમાં બાળકો, યુવાનો, સ્ત્રીઓ-પુરુષો પોતાના દેહનું ભાન પણ ભૂલી જતાં હોય છે. તે સર્વ આપણા અનુભવમાં છે. તેથી કોણ એમ કહી શકે કે અમને એકાગ્રતા કરતાં નથી આવડતી ?

પાછળ આપણે જોઈ ગયા તેમ જે વિષય-વસ્તુમાં આપણને ખૂબ રસ પડે છે તે વિષયમાં આપણી એકાગ્રતા થઈ જ જાય છે. જેમાં એકાગ્રતા કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો પડે તેને એકાગ્રતા કહી જ ન શકાય. એકાગ્રતા શીખવવી પડતી નથી તે મનુષ્યનો સહજ સ્વભાવ જ છે.

ખરી હકીકત એ છે કે પ્રભુપ્રાપ્તિનો વિષય આપણા રસનો વિષય થયો હોતો નથી તેવી બાબતમાં આપણે એકાગ્રતા થઈ શકતા નથી. તેથી પ્રશ્ન એ છે કે પ્રભુપ્રાપ્તિના વિષયને

આપણા રસનો વિષય બનાવી દેવો ન જોઈએ? આપણા જન્મથી માંડીને મૃત્યુ સુધી આપણા તમામ વિષયો ઇન્દ્રિયોથી મળતાં સુખદુઃખ પર રહેલા હોવાથી, મન સહિત તમામ ઇન્દ્રિયો તેવા રસના વિષયો તરફ જ દોડતી હોય છે. અને પરિણામે આપણે તે વિષયોના ભોગથી પ્રથમ સુખનો આભાસ લઈએ છીએ અને સરવાળે દુઃખી થઈએ છીએ. ભર્તૃહરિ તેમના વૈરાગ્ય શતકમાં જણાવે છે.

“ભોગા ન ભુક્તા વયમેવ ભુક્તાઃ-અમે ભોગોને ભોગવ્યા નથી પરંતુ ભોગોથી જ અમે ભોગવાઈ ગયા છીએ.” વળી માંડૂક્ય ઉપનિષદના ઋષિ પણ એક સ્થળે આપણને જણાવે છે. “-પરિક્ષ્ય ચિતાન્ લોકાન્ કર્માન્.... લોકોએ કર્મો કરીને જે જે ફળ મેળવ્યાં છે તેનું તું પરિક્ષણ કર...” અને આ હકીકત આપણને સમજાઈ જશે કે ઇન્દ્રિયો વડે મળનારું સુખ તે ખરું સુખ નથી. આપણે સુખના ખરા ઉત્પત્તિસ્થાનને જ શોધી કાઢવું જોઈએ, અને ત્યાંથી જ સુખ મેળવવું જોઈએ. અખંડ સુખનો ઝરો શા માટે ન શોધવો કે જેથી આપણને સુખની કદીપણ ખોટ પડે જ નહિ. આપણા સર્વ પ્રયત્નો અખંડ સુખને માટે જ હોય છે અને તેથી એ જ ફલિત થાય છે કે આપણને પ્રભુપ્રાપ્તિ કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ.

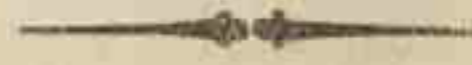
એકી સમયે એકજ કાર્ય કરવું અને તેમાં જ ખૂબ તલ્લીન થઈ જવું એ એકાગ્રતા કેળવવાનો સીધો સાદો પરંતુ રામ-બાણ ઉપાય છે. એક દાખલાથી આ નિયમને સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ. મેં મારા આખા દિવસનો કાર્યક્રમ ગોઠવી રાખ્યો છે. સમયપત્રક બનાવી રાખ્યું છે. સવારે ૪-૩૦ વાગે ઊઠી જવું. અર્ધો કલાક શૌચ-સ્નાન વગેરે પતાવી પાંચ વાગે સૂર્યનમસ્કાર, અર્ધો કલાક, પછી સંધ્યાનો સમય દોઢ કલાકનો રાખ્યો છે. ત્યારબાદ કલાક દોઢકલાક સ્વાધ્યાય. નવ-સવા નવ

વાગે સાર્ત્વિક ભોજન, ત્યારબાદ ઓફીસમાં સાત કલાક. સાંજે ઘરે આવ્યા પછી કુંદુંબીઓ સાથે વાર્તાવિનોદ કરી, એકાદ દૂધનો ગ્લાસ તથા થોડાંક ફળ લઈને રાત્રી બેઠક શરૂ કરું છું, તે છેક પોણાબાર સુધી ચાલે છે. ત્યાર બાદ ખુલ્લામાં નિદ્રા આવતાં સુધી ભગવાનનાં પદો યાદ કરું છું અથવા મંત્રજપ કરું છું.

શૌચ જતી વેળાએ આરોગ્યના જ વિચાર કરવા, સ્નાન વેળાએ પણ આરોગ્યના જ વિચારો કરવા, ડીલ લૂછતી વખતે તેમાં જ ચિત્ત રાખવું, સૂર્યનમસ્કાર વેળાએ સૂર્યની જ સ્તુતિ ગાવી, તેનો જ મંત્ર બોલવો. સંધ્યા વખતે સંધ્યાની જ ક્રિયામાં મન જોડેલું રાખવું. અને બીજા કોઈ પણ પ્રકારના વિચારોનાં કોકડાં એક બીજા સાથે ગૂંચવવાં નહિ. આપણું મન નહિ પલોટાયેલા યુવાન ઘોડા જેવું છે. સૌથી પ્રથમ જ્યારે તેના પર સવારી કરવામાં આવે છે ત્યારે તે સવારને કાં તો ઝાડ થઈને પાડી નાખે છે, અથવા જ્યાં લઈ જવા ઇચ્છીએ ત્યાં તે જતો નથી. આડો અવળો જ દોડે છે. સવાર આ બધું જાણતો જ હોય છે તેથી તે ઘોડાના આવા તોફાનોથી સહેજપણુ ગભરાતો નથી તેમ તે આડો અવળો ફટાય તો પણ ચાખૂકના સાટકા લગાવતો નથી પ્રથમ દિવસે થોડોક ફેરવીને ઘેર લઈ જશે તેને નવરાવશે, ખરેરો કરશે, ચંદી નાખશે, અને એમ પ્રેમથી તેને વશ કરશે. અને ધીમે ધીમે તેને બધીજ ભતની ચાલ શિખવાડશે. ઘોડો સવારની આ સેવાથી વશ થઈ જાય છે. છ-બાર માસમાં તે તૈયાર થઈ જાય છે. ઘોડાની વફાદારીનાં કેટલાંયે દૃષ્ટાંતો આપણા જાણવામાં છે, તે બધાય ભતવંત ઘોડાઓનું પ્રથમ શરૂઆતનું વર્તન આવું જ હતું.

આમ એકી વખતે એકજ પ્રકારના એટલે કે આપણી પાસે હાથમાં જે કામ હોય તેના જ માત્ર વિચાર કરવા

અને બીજા આડાઅવળા વિચાર કરવા નહિ જ. સમય ગોઠવ્યા પ્રમાણે આપણે કામ કરતા હોવાથી, બીજા વિચારો નહિ આવે. તેમ છતાં જો આવે તો તેને પેસવા નહિ દેવા. કહેવું કે તમારા માટે સમય ગોઠવેલો છે જ. કોઈક વેળાએ લગવાન આપણી કસોટી પણ કરે છે ત્યારે આપણે અત્યંત આતુરતા-પૂર્વક, ભક્તિભાવપૂર્વક તેની જ મદદ માગવી. હૃદયની આર્દ્રતાથી કરેલી પ્રાર્થનાનો પ્રત્યુત્તર લગવાન તરફથી અવશ્ય મળતો જ હોય છે. શ્રદ્ધા રાખો કે તમારી તે મુશ્કેલી વખતે પ્રભુ અવશ્ય તમને સહાય કરશે જ. એકાદ બે પ્રસંગોમાં પ્રભુ તરફથી મુશ્કેલી દૂર થતાં જ આપણી શ્રદ્ધા વધી જશે અને તેમાં આપણો રસ ઉત્પન્ન થતો જશે. બસ, આપણે ગમે તે રીતે પ્રભુભક્તિમાં જ રસ ઉત્પન્ન કરવો છે. તે સધાતાં બાકીનું કામ તો તે પરમકૃપાળુ પ્રભુ જ આપણી પડખે બિભા રહીને પુરું કરાવશે.

મોક્ષ એટલે આત્મસાક્ષાત્કાર. હિંદુ ધર્મ કહે છે “માણુસ એકલા અન્નથી નથી જીવતો, તેમજ તેનાં કામ, સંપત્તિ, આકાંક્ષા, સત્તા કે બહારની કુદરત સાથેના સંબંધથી પણ નથી જીવતો. તે આધ્યાત્મિક જીવનથી જીવે છે, અથવા તો તેણે તે રીતે જીવવું જોઈએ.

મોક્ષ એટલે આત્માની સંસારના પાશમાંથી વિમુક્તિ. આપણી અંદર રહેલા જીવાત્માની પરમાત્માના અંતરમાં વિક્ષીનતા. અંતિમ સંતોષ આનાથીજ મળી શકે છે.

નિર્ગુણ ઉપાસનામાં કલેશ

શ્રી યોગેશ્વરજી

આપણે ત્યાં સામાન્ય રીતે સમાજમાં અને અધિકતર સાધકોમાં પણ એવો વિચાર પ્રવર્તે છે કે પરમાત્માની સચુણ સાકાર ઉપાસના અથવા સાધના સરળ છે અને નિર્ગુણનિરાકાર ઉપાસના અથવા સાધના કઠિન કે કલેશકારક. મોટા ભાગના વિદ્વાનો કે વિચારકો પણ એવોજ અભિપ્રાય આપતા હોય છે. પંડિતો તથા ઉપદેશકો પણ મોટેભાગે એવોજ મત ધરાવે છે. સામાન્ય બહુમનસમુદાયે તો એનું અનુસરણ કે પોપટપારાયણ જ કરવાનું રહે છે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના બારમા અધ્યાયના આરંભમાં સાધના, આરાધના અથવા આત્મિક ઉપાસનાના એ મૂળભૂત મહત્ત્વના મુદ્દાની ચર્ચાવિચારણા કરતાં અર્જુને ભગવાન કૃષ્ણને પૂછ્યું છે કે કેટલાક ભક્તો તમને સતતયુક્ત બનીને ઉપાસે છે, તો બીજા કેટલાક અક્ષર અને અવ્યક્તને આરાધે છે; તો તે બંનેમાંથી ભક્તિ-યોગના મર્મને સહુથી વધારે પ્રમાણમાં બાણનારા સાધકો કોને સમજવા ? ભગવાને એના પ્રત્યુત્તરરૂપે જણાવ્યું છે કે જે ભક્તો મારી અંદર મનને જોડીને, નિત્યયુક્ત બનીને, પરમ-શ્રદ્ધાથી સંપન્ન થઈને, મને ભજે છે તે મારી સાથે સારી પેઠે જોડાયેલા છે. એના અનુસંધાનમાં વળી કહેવામાં આવે છે કે જે અક્ષર અનિર્દેશ્ય, અવ્યક્ત, સર્વવ્યાપક, અચિત્ય, કૂટસ્થ, અચલ અને ધ્રુવ પરમાત્માને ઇન્દ્રિયોનો સંયમ સાધીને, સર્વત્ર સમબુદ્ધિવાળા રહીને, સર્વભૂતોના હિતમાં સંલગ્ન બનીને, ઉપાસે છે, તે પણ મને જ મેળવે છે. પરંતુ એ અવ્યક્ત પરમાત્મામાં આસક્ત-મનના સાધક-ભક્તોને અધિક-

તર કલેશનો અનુભવ કરવો પડે છે. શરીરમાં રહેનારાને માટે અવ્યક્તની ગતિની પ્રાપ્તિ ખૂબજ દુઃખદ થઈ પડે છે. (અધ્યાય ૧૨, શ્લોક ૧ થી ૫)

અતીતકાળથી માંડીને અદ્યતન કાળપર્યંત પરંપરાથી એ શ્લોકોનું પારાયણ કે રટણ થયા કરે છે. એમના ભાવાર્થને સમજવા માટે મોટેભાગે ભાષ્યોનો, ટીકાઓનો, ને વિકાનોનો આધાર લેવાય છે. એમનો આધાર લેવાય એમાં કશું ખોટું નથી. પરંતુ એ આધાર જ સર્વ કંઈ થઈ પડે ને સત્યનો જિજ્ઞાસુ સાધક કે સંશોધક ત્યાંજ અટકી પડે અને એથી આગળ ના વધે અથવા આગળ વધવાની ના પાડે તે બરાબર નથી. સ્વાનુભૂતિ અને એમાંથી પુષ્ટિ પામીને વિસ્તરેલી સત્યની ક્ષિતિને સદા ખુલ્લી જ રહેવી જોઈએ. એવા વિચારથી પ્રેરાઈને આપણે નિર્ગુણ અને સગુણ ઉપાસના વિષેની ઉપર્યુક્ત વિચારસરણીપર ફરીવાર દષ્ટિપાત કરી જઈએ અને બને તો તેનું પુનર્મૂલ્યાંકન પણ કરી લઈએ.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના એ શ્લોકમાં સ્પષ્ટ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે કે અવ્યક્તમાં આસક્ત ચિત્તવાળા માનવને વધારે કલેશનો અનુભવ થાય છે. કલેશોઽધિકતરસ્તંષામવ્યક્ત-સક્તચેત્સામ । ત્યાં જે અધિકતર શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે સૂચવે છે કે વ્યક્તની ઉપાસના પણ કંઈ કલેશ વગરની તો નથી જ. એ ઉપાસના કરનારાને પણ કલેશ તો થાય છે જ પરંતુ અવ્યક્તની ઉપાસના કરનારાને અધિકતર એટલે એથી વધારે કલેશનો અનુભવ થાય છે બંને પ્રકારની ઉપાસનાઓ કલેશવાળી તો છે જ.

નિર્ગુણ ઉપાસના કેવી રીતે કરાય છે કે કરી શકાય છે એનો જીડતો વિચાર કરી લઈએ

નિર્ગુણ ઉપાસનામાં પરમાત્માના કોઈપણ રૂપ, ગુણ કે

નામની કલ્પના કે ભાવના કરવાની નથી હોતી. કોઈપણ કલ્પિત નામરૂપગુણનો આધાર લેવાનો નથી હોતો. એ દરમિયાન આસનપર શાંતિપૂર્વક બેસીને મનમાં પેદા થનારા લૌકિક વિચારો કે ભાવોને શનૈઃ શનૈઃ શાંત કરવાના હોય છે. છેવટે કોઈપણ પ્રકારના નાનામોટા તર્ક કે વિચારનો આશ્રય લીધા સિવાય, નિર્વિચારાવસ્થામાં સંપૂર્ણ શાંતિપૂર્વક બેસવાનું હોય છે, ભગવદ્ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં એ ઉપાસના કે સાધનાપદ્ધતિને વર્ણવવા માટે શ્લોક ૧૦ થી ૩૨ સુધીની રચના કરવામાં આવી છે. એ શ્લોકોનો સારાંશ આ રહ્યો :

“ એકાંતમાં રહેનારા યોગીએ એકલા જ રહેવું. મન તથા ઈન્દ્રિયોનો સમુચિત સંયમ સાધવો, તૃષ્ણા અને આશાનો ત્યાગ કરવો, અપરિચ્છિન્નચિત્તથી રહેવું, અને સદા સતત રીતે આત્માનું ધ્યાન કરવું. મનને આત્મામાં જોડવું.

પવિત્ર પ્રદેશમાં સ્થિર આસનને તૈયાર કરવું. એ વધારે ભારે કે છેકજ ખૂંચે તેવું હલકું ના હોય તેનું ધ્યાન રાખવું. આસન ઉત્તરોત્તર કુશ, મૃગચર્મ ને રેશમી વસ્ત્રનું રાખવું એ આસન પર મનને એકાગ્ર કરી, મન અને ઈન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિઓનો ધૂંકા કરીને, આત્માની શુદ્ધિ અને આત્માના સાક્ષાત્કારની ઈચ્છાથી પ્રેરાઈને બેસવું અને યોગાભ્યાસમાં જોડાવું.

કાયામસ્તકચીવાને સમાંતર રાખી, સ્થિર અને અચળ રાખી, પોતાના નાસિકાગ્ર પર દષ્ટિને કેન્દ્રિત કરવી. દિશા-પ્રદિશાનું અવલોકન ના કરવું.

અશાંતિ અને ભયમાંથી મુક્તિ મેળવવી, બ્રહ્મચર્યવ્રત યાળવું, મનને સંયમમાં રાખવું ને પરમાત્મામાં જોડી દેવું.

“ એવી રીતે સદાને માટે મનને સંયમમાં રાખનારો અને આત્મામાં જોડનારો અથવા આત્માનું અનુસંધાન

સાધનારો યોગી પરમાત્માની અંદર રહેનારી પરમ સનાતન શાંતિને પામી લે છે. દીપકની જ્યોતિ ધીમેધીમે મંદ પડે છે અને આખરે એક અવસ્થા પર પહોંચતા નિર્વાણ પામે છે તેવી રીતે, ધ્યાનની સાધનામાં સંલગ્ન સાધકનું મન ઉત્તરોત્તર શાંતિનો અનુભવ કરતાં, એક ધન્ય ક્ષણે એક જ શાંત બની જાય છે. એનું પોતાનું નિર્વાણ થાય છે. એવી નિર્વાણ પરમ શાંતિથી એ કૃતાર્થ થાય છે.

“ચિત્ત જ્યારે બાહ્ય વિષયોમાં વિહરવાનું છોડી દઈને આત્મામાં જ સ્થિતિ કરે છે ત્યારે સાધક સર્વ પ્રકારની કામના, લાલસા તથા સ્પૃહાઓથી મુક્તિ મેળવીને પરમાત્માની સાથે સારી પેઠે જોડાઈ ગયો અથવા યુક્ત બન્યો એવું કહેવાય છે.

વાયુ વિનાના સ્થાનમાં રાખવામાં આવેલો દીપક જેમ જરાપણ હાલતો નથી તેમ આત્માનુસંધાનમાં ધ્યાનયોગનો આધાર લેનારા યોગીનું મન ધ્યાનની એ ઊંડી આત્મપરાયણ અવસ્થા દરમિયાન જરા પણ હાલતું નથી.

“યોગનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં મન સંપૂર્ણપણે ઉપરામ ને શાંત થાય છે ત્યારે યોગી આત્માથી આત્માનો અનુભવ કરીને આત્મામાં જ સંતુષ્ટ રહે છે. એ અવસ્થામાં બુદ્ધિથી ગ્રાહ્ય છતાં પણ અતીન્દ્રિય અને આત્યંતિક સનાતન સુખને અનુભવે છે. એ વખતે યોગી બાહ્ય પરિસ્થિતિ, પદાર્થો કે વિષયોથી પ્રભાવિત તથા ચલાયમાન બનતો નથી ને બીજું કશું જ જાણતો નથી હોતો.

“એ પરમાત્મારૂપી પરમલાલને પામ્યા પછી બીજા કોઈ પણ લાલને પામવાના ઈચ્છા શેષ નથી રહેતી. એ અલૌકિક આત્મિક અવસ્થામાં સ્થિતિ કર્યા પછી મોટામાં મોટા દુઃખથી પણ ડગાતું અથવા ચલાયમાન નથી બનાતું.

“એ દુઃખોના સંયોગના પરિપૂર્ણ વિયોગને યોગના

નામથી યોગબવામાં આવે છે. એ યોગાભ્યાસનો આધાર ઉત્સાહપૂર્વક, શ્રદ્ધાસાથે, સતત રીતે લેવો જોઈએ.”

નિર્ગુણ નિરાકાર ઉપાસનાની અભિરુચિવાળા સાધકે ધ્યાનની અંતરંગ સાધનામાં કેવી રીતે આગળ વધવું એના પ્રત્યે અંગુલિનિર્દેશ કરતાં જે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તેને પણ જોઈ લઈએ : એ પ્રલોકોના અનુસંધાનમાં જ જણાવવામાં આવ્યું છે : “ધ્યાનમાં બેસનારા સાધકે સંકલ્પવિકલ્પના પરિણામે પેદા થનારી કામનાઓનો પૂર્ણપણે ત્યાગ કરીને, મનની મદદથી ઈન્દ્રિયોના સમૂહને ચારેતરફથી નિયમનમાં રાખીને, ધીરજપૂર્વક બુદ્ધિની મદદથી ધીમેધીમે બાહ્ય જગત તથા શરીરમાંથી ઉપરામ બનવું ને ઉપર ઊઠવું. અને અંતે મનને આત્મામાં સ્થિતિ કરાવીને કશું પણ ચિંતન ના કરવું.

“અચળ અને અસ્થિર મન જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાંથી તેને વશ કરી, પાછું વાળીને, આત્મામાં જ એકાગ્ર કરવું.

“ધ્યાનના એવા અંતરંગ અભ્યાસથી યોગીનું મન સંપૂર્ણપણે શાંત બની જાય છે. એવા પ્રશાંત મનવાળા યોગીને સર્વોત્તમ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ યોગીનું મન દોષરહિત, રજોગુણ વિનાનું, પાપવગરનું, ને પરમાત્મામય બની જાય છે.

“નિર્મળ મનવાળા યોગીને એવી રીતે અહર્નિશ ધ્યાનની અંતરંગ સાધનાનો સમાગ્રય લેવાથી બ્રહ્મનો સુખપ્રદ સંસ્પર્શ થાય છે. અપાર સુખ અનુભવવા મળે છે.

“યોગની અંતરંગ સાધનાનો આધાર લઈને જેણે પોતાના મનને પરમાત્મા સાથે જોડી દીધું છે. તે યોગી સર્વત્ર સમદર્શી બની જાય છે. એ સૌની અંદર આત્માને અને આત્માની અંદર સૌ કોઈને જોતો અથવા અનુભવતો થઈ જાય છે.

“ જે મને સર્વત્ર જુએ છે અને સૌ કોઈને મારામાં જુએ છે એનો નાશ હું નથી કરી શકતો અને એ પણ મારો નાશ નથી નોતરતો.

“ જે યોગી પરમાત્માની સાથેની એકતાનો અનુભવ કરીને સૌની અંદર રહેલા પરમાત્માને ભજે છે તે ગમે તે કર્મ કરતો હોય તો પણ પરમાત્મામાં જ રહેતો હોય છે.

“ જે યોગી સર્વત્ર પરમાત્માની ઝાંખી કરીને વિષમતા-એની વચ્ચે પણ સમતાનું દર્શન કરે છે અને સૌના સુખ-દુઃખને અનુભવે છે તે યોગી સૌથી શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે.”

એ પ્રલોકપરથી સમજાય છે કે નિર્ગુણ નિરાકારની ઉપાસના કરતી વખતે મનને નિર્વિચાર કરીને શાંતિપૂર્વક બેસવાની ટેવ પાડવાની હોય છે. તો પણ કેવળ નિર્વિચાર બનીને બેસી રહેવામાં કે જીવવામાં જ એ સાધનાનું સારસર્વસ્વ નથી સમાઈ જતું. નિર્વિચાર બનવાનો પ્રયત્ન કરવો એ તો માત્ર શરૂઆતનું પ્રથમ સોપાન છે. એ પછીનું સોપાન નિર્વિચાર બની જવું તે છે તે પછી પણ આગળનાં સાધનાસોપાનોને સર કરવાનું શેષ રહે છે. નિર્વિચાર દશા પછી એ દશાને અનુભવનારા મનને પણ તદ્દન શાંત જ કરવાનું હોય છે. મન પ્રશાંત થાય છે તે પછી પોતાની અંદર વિરાજનારા પરબ્રહ્મ પરમાત્માનો સંસ્પર્શ શેષ રહે છે. એવા સંસ્પર્શથી આત્યંતિક સનાતન સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરંતુ એ બધી તો અંતરંગ અભ્યાસક્રમની વાત થઈ. એવી અસામાન્ય અનુભૂતિપૂર્ણ અવસ્થામાંથી જાગ્યા પછી સાધકને સર્વત્ર આત્મ-દર્શન થવું જોઈએ. એ આત્મદર્શનના પરિણામે સાધકને માટે અનેકતામાં એકતાની અનુભૂતિ સહજ બનશે એટલું જ નહિ પરંતુ એથી આગળ વધીને સૌનાં સુખદુઃખની સંવેદનાત્મક સ્વાનુભૂતિ પણ એને માટે શક્ય બનશે. એને લીધે

એનું જીવન અન્યને માટે પરમ અમોઘ આશીર્વાદરૂપ અને ઉપયોગી બનશે. એટલે કેવળ સર્વાત્મભાવ નહિ પરંતુ એના પરિણામે પ્રાદુર્ભાવ પામતી તથા વિકસતી સત્કર્મોના અનુષ્ઠાનની પ્રવૃત્તિ પણ એના જ્યોતિર્મય જીવનમાં જોવા મળશે. જ્યાં એવી પ્રવૃત્તિ પ્રથમ દષ્ટિએ જ નહિ દેખાય ત્યાં એવી વૃત્તિ તો જોવા મળશે જ. અન્યને ઉપયોગી થવાની સદ્વૃત્તિ. નિર્વિચાર સાધનાનાં એ બધાં સોપાનોને લક્ષમાં લેવાનાં છે.

નિર્ગુણ, નિરાકાર અથવા અવ્યક્તની ઉપાસના કરવા-માટેની એક બીજી પદ્ધતિ પણ જાણવા જેવી છે. એ પદ્ધતિ આત્મવિચારની પદ્ધતિ છે. ધ્યાનમાં બેઠેલો સાધક બીજા બધાજ બાહ્ય વિચારોને, ભાવોને, સંકલ્પવિકલ્પોને શાંત કરીને વિચારે છે કે મારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું ? હું કોણ છું ? જે ચેતના કે સત્તાને લીધે મન મનન કરવાની શક્તિથી સંપન્ન બને છે, પ્રાણ સંચાર કરે છે, ઝાંખ અવલોકે છે, શ્રવણ સાંભળે છે, વાણી બોલે છે, નાક સુંઘે છે, હાથપગ હલનચલન કરે છે, શરીર સક્રિય બને છે, ને જીવન જીવન બને છે, તથા જે ચેતના કે સત્તાની અનુપસ્થિતિને લીધે એમાંનું કશું જ થઈ શકતું નથી ને જીવન પર પડેલો પડી જાય છે, જેને અજન્મા, અવિકારી, અપરિવર્તનશીલ, અવિનાશી કહે છે તે ચેતના, શક્તિ, સત્તા, આત્મા ક્યાં છે ? એનું સ્વરૂપ કેવું છે ? એવા વિચારોનો આધાર લઈને આગળ વધનારો સાધક છેવટે એવા નિર્ણયપર પહોંચે છે કે શિવોઽહમ્, અહં બ્રહ્માસ્મિ. હું કલ્યાણસ્વરૂપ છું, પરમાત્મા-સ્વરૂપ છું. પરમાત્માનો પ્રતિનિધિ છું. હું શરીર નથી, મન નથી, ઇન્દ્રિયો નથી, પ્રાણ નથી, બુદ્ધિ નથી. એ મારાં હોવા છતાં હું એમનાથી પર છું. અલગ છું. જ્ઞાનસ્વરૂપ, સત્ય-સ્વરૂપ, આનંદસ્વરૂપ આત્મા છું. ચિદાનંદરૂપ: શિવોઽહમ્

શિષ્યોઽહમ્ । એવા આત્મવિચારનો આધાર લઈને છેવટે એનાથી પર થઈ જવાય છે. એ વખતે વિચાર શાંત બની જાય છે. એ અવસ્થામાં આત્માનો અપરોક્ષ અનુભવ સાહજ બને છે.

આત્મવિચારનો આશ્રય લેનારા સાધકો એના પરિપૂર્ણ પ્રાણવાન પ્રતીક તરીકે ઓમકારને જ પતા તથા રટતા અથવા ઓમકારના અર્થનું ચિંતનમનન કરતાપણુ જોઈ શકાય છે. હું આનંદસ્વરૂપ છું, શાંતિસ્વરૂપ છું. પ્રેમસ્વરૂપ છું. શુદ્ધ છું, ખુદ્ધ છું, સુકત છું. નિત્યનિરંજન છું. મને રાગ નથી, દ્વેષ નથી, શોક નથી, ભય કે મોહ નથી, બંધન નથી. હું પવિત્ર પરમજ્ઞાનમય પૂર્ણ પરમાત્મસ્વરૂપ છું. એવા એવા ભાવો ને વિચારોમાં લીન બનેલો સાધક છેવટે ભાવાતીત કે વિચારાતીત બની જાય છે. એવા ભાવો ને વિચારો કરનારો સાધક પોતાના જીવનની વાસ્તવિકતા પ્રત્યે આંખ-મીંચામણા કરીને કેવળ વિચારો અને ભાવોની કાલ્પનિક, કૃત્રિમ, આધાર વિનાની દુનિયામાં જ નથી રમતો. એ ભાવો તથા વિચારો સાથે જીવનની વર્તમાન ભૂમિકાને સરખાવીને એમને જીવનમાં વણી લેવા માટે એ બનતું બધુંજ કરી છૂટે છે. એવી રીતે એ વિચારોનું અને ભાવોનું પોપટ-પારાયણ કરીને જેસી રહેવાને બદલે એમને અનુસરીને એ પોતાના જીવનને ઉજ્જવળ અથવા ઉદાત્ત બનાવવા બનતું બધુંજ કરી છૂટે છે. એવી રીતે એવા વિચારો અને ભાવો-નું ચિંતનમનન તથા પારાયણ એના જીવનનું એક મહાન પ્રેરક પરિણામ બની રહે છે.

નિર્ગુણ, નિરાકાર અથવા અવ્યક્તની ઉપાસનામાં રુચિ રાખનારા સાધકો ધ્યાનમાં જેસે છે ત્યારે કોઈપણ નામ, મંત્ર કે રૂપનો આધાર નથી લેતા; પરંતુ મનને સ્થિર, એકાગ્ર અને શાંત કરવામાટે હૃદયપ્રદેશમાં, બંને બ્રમરની મધ્યમાં

આજ્ઞાયકમાં, મસ્તિષ્કમાં, મૂળાધાર ચક્રમાં, નાસિકામાં આગળના પ્રદેશમાં, કે કંઠરૂપમાં મનને કેન્દ્રિત કરે છે. મન બહિર્મુખ બને છે તો એને પુનઃ અંતર્મુખ બનાવે છે. એકાગ્રતાની એવી સાધનાથી મન છેવટે શાંત બને છે.

હવે વિચારવાની વાત એટલી જ છે કે નિર્ગુણ નિરાકાર સાધનાનું સ્વરૂપ જો એવું હોય તો એનો અભ્યાસ સ્વાભાવિક નથી ? માનવને માટે કોઈપણ પ્રકારના પૂર્વચલવિના, મનને સહજરીતે સ્થિર, એકાગ્ર કે શાંત કરવાનું કામ છેક જ સ્વાભાવિક છે એ કાર્યને માટે એને કોઈ પ્રકારની કામનાનો આધાર નથી લેવો પડતો. એ સાધનાકાર્ય ક્રમેક્રમે કોઈપણ કરી શકે છે. કોઈને માટે પણ એ લાભકારક થઈ શકે છે.

તો પછી એ કાર્ય કહેવામાં આવે છે તેમ કલેશકારક છે ? આપણે કહીશું કે ના. કલેશકારક નથી. એમાં કલેશકારક કે કષ્ટદાયક જેવું શું છે તેજ સમજાતું નથી. આરંભમાં અભ્યાસના અભાવને લીધે એ કાર્ય કદાચ કપરું દેખાય તો પણ ઉત્તરોત્તર આગળ વધતાં તદ્દન નૈસર્ગિક, સરળ, સુખ-દાયક, સહજ લાગે છે. એમ થાય છે કે આ સાધનાકાર્ય આટલું બધું સહજ અને સરળ હતું તો પણ અત્યાર સુધી એનો આધાર શા માટે નહોતો લીધો ? પોતાને આત્મા અથવા પરમાત્માના પ્રતિનિધિ માનવામાં, શુદ્ધ ખુદ્ધ સુકત સમજીને આત્મભાવ કેળવવામાં અને અનાત્મભાવમાંથી મુક્તિ મેળવવાની કલ્યાણકારક કોશિશ કરવામાં કૃત્રિમ જેવું, કષ્ટજેવું શું છે ? એ અભ્યાસ તો એકદમ સહેલો છે. શરૂઆતમાં કોઈને કદાચ એમાં સહેજ શ્રમ પડે તોપણ એની ઉપયોગિતાને વિચારીને એનો આશ્રય લેવામાં આનંદ માનવો જોઈએ.

શરીરમાં શ્વાસ લેનારા, નામરૂપના વિરોધાભાસી જગતમાં જીવનારા, માનવને માટે એથી પર થઈને સમાધિમાં પ્રવેશ-

વાનો પ્રથમ અનુભવ કાંઈક અંશે અવનવો અને કપરો હોય છે. આબુખાગુના જગતનું, વાતાવરણનું ને શરીરનું જ્ઞાન જ્યારે હૃદી જાય છે ત્યારે કેટલાક સાધકોને સૌથી પ્રથમ અનોખી લાગણી થઈ આવે છે. ધીમેધીમે અભ્યાસની અભિ-વૃદ્ધિ સાથે એ લાગણી છેક જ શાંત થઈ જાય છે અને સમાધિનો પ્રવેશ સ્વાભાવિક બને છે.

સાકાર સગુણ ઉપાસનાની પદ્ધતિ પણ ધાર્યા જેટલી સરળ નથી. એ પદ્ધતિમાં પોતાના ઈષ્ટની અથવા આરાધ્યદેવ-ની પસંદગી કરીને એમના સ્વરૂપમાં મનને જોડવું પડે છે. એ પસંદગીનું કાર્ય ધાર્ય જેટલું સહેલું નથી હોતું. વળી પોતાના આરાધ્યદેવના દર્શન માટે, એમને પ્રત્યક્ષ કરવા માટે પણ એાછી જહેમત નથી ઉઠાવવી પડતી. છતાંપણ જેમને જે સાધનામાર્ગનો આધાર લેવો હોય એ સાધનામાર્ગનો આધાર સૌ સાધકો લઈ શકે છે. કહેવાની મુખ્ય વાત એટલી જ છે કે નિર્ગુણ નિરાકારની સાધનાનો માર્ગ ધાર્યા જેટલો અઘરો નથી; કલ્યાણકારક છે. આપણી જિગતી યુવાપેઠીને એ માર્ગ વાળવામાં આવે એ આવકારદાયક છે. એમાં કશું ખોટું નથી.

માનવીના મનનું ઘડતર જ ન બદલીએ ત્યાં લગી સંપત્તિથી કલ્પનાને નાબૂદ કરી શકવાના નથી. માનવીના મનને બદલવાનું કામ ધર્મના પાલન વગર થઈ શકતું નથી.

જીવન સાધનામાં મળેલી તકનો વર્તમાન ક્ષણ જ ઉપયોગ કરી લેવાની તાલાવેલીપૂર્વકની સભાનતા ન હોય તો સાધના થઈ શકતી નથી.

પૂ. શ્રી મોરા

જિંદગી મળી

જિંદગી મળી તને જિંદગી મળી
હીરા માણેક ને માતીથી માંધી
અમુલ્ય કહેવાય એવી જિંદગી મળી.....
જિંદગી મળી.

વીરડી મળી તને, વીરડી મળી
રણમાં રસાળ મહા વીરડી મળી.....
જિંદગી મળી.

ગીતની મળી, સંગીતની મળી
પંક્તિ કલ્યાણકારી ગીતની મળી.....
અધકારમાં અટવાયેલા આત્માને,
પરબ પરમ કો પ્રીતની મળી.....
જિંદગી મળી.

મંથન કરીને કોઈ મૂકી ગયું એવી,
ખાલી કોઈ નવનાંતની મળી.....
જિંદગી મળી.

દેવો ને સિદ્ધોએ રાખી અપેક્ષા એવી,
કરુણાની કાયમની હેલી મળી,
અમુલ્ય કહેવાય એવી જિંદગી મળી.

ચોગેશ્વરજી

✓ વ્યથા વિરહની રે

વ્યથા વિરહની રે,
 વાલા તારી વાટમાં રે લોલ,
 આંસુડાની ધારે ધાર,
 અહોનિશ આંખમાં રે લોલ.
 પ્રભુ તારા પંથમાં રે લોલ.
 ધીરજ હિમ્મતની રે
 કસોટી કરે કારમી રે લોલ,
 નિદા દીકાનાં કૂલ
 પાથરતો આરથી રે લોલ...૨
 ચારેકોર વાગતું રે,
 વિરોધ કરું ગીતહું રે લોલ.
 તલસાવે તડપાવે તેમ,
 દ્વંધકી ઢિલહું રે લોલ...૩
 કહું વચનનો રે
 પ્રસાદ ધરે પ્રેમથી રે લોલ...૪
 જીવન ઘડતરના પાંડ,
 પઢાવતો પ્રેમથી રે લોલ...૪
 અતે કરી દે ધન્ય,
 પરમાણું પ્રાણુતું રે લોલ,
 આનંદ મંગલ થાય
 ભક્ત-ઉર આંગણું રે લોલ...૫

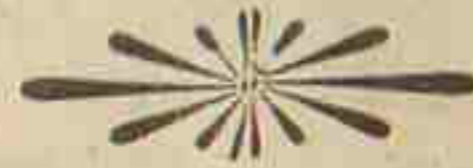
સર્વેશ્વરી

કાળ-પ્રભુને

ભલે પ્રલય થૈ જાય, કાળ-પ્રભુ!
 ભલે પ્રલય થૈ જાય.
 નવતર સૃષ્ટિ રચાય, કાળપ્રભુ!
 ભલે પ્રલય થૈ જાય.
 વિજ્ઞાને તો વસમી કીધી,
 ચન્દ્રલોકની ખખરું લીધી,
 વિનાશની તજખીરો દીધી :
 માનવતે દાનવ કરી દીધો
 દાનવ નરકે જાય.
 કાળપ્રભુ! ભલે પ્રલય થૈ જાય.
 ધર્મ ધરે ના ભાર ધરાનો,
 ભાવ પૂછે ના કોઈ ખરાનો,
 અધર્મ પ્રસરે વિશ્વે છાનો :
 ધર્મ ફૂળે પાતાળે, પહેલાં
 ધ્વંસ અધર્મનો થાય.
 કાળપ્રભુ! ભલે પ્રલય થૈ જાય.
 મૂલ્યોતું અવમૂલ્યન થાતું,
 તંત્ર અનીતિ-ગાણું ગાતું,
 સત્તા-પૂતણું રાતું-તાતું :
 સત્ય-લોકમાં વસતું વસતું
 અનિષ્ટની જડ જાય
 કાળપ્રભુ! ભલે પ્રલય થૈ જાય.
 સંપત્તિથી સત્તા પામે:

સત્તાથી સંપત્તિ કામે,
 દ્વિગુણિત અનિષ્ટ-યુતિ જામે :
 કોણ શેકે જાણે તોડી ?
 ઉર ઉર લાગી લહાય
 કાળપ્રભુ ! ભલે પ્રલય થે જાય.
 પુનઃ સરલ વ્યવહાર પ્રવર્તે,
 આનંદ-મંગલ-અસર નર્તે.
 માનવ-જગ સંવાદી સર્જે :
 સંવાદી જગ-સર્જન કાળે
 સર્વ વિસર્જન થાય
 કાળપ્રભુ ! ભલે પ્રલય થે જાય:
 નવતમ સૃષ્ટિ રચાય
 કાળપ્રભુ ! આજ પ્રલય થે જાય.

રણજિત પટેલ (અનામી)

પ્રશ્નોત્તરી ✓

—શ્રી યોગેશ્વરજી

[પ. પૂ. મહાત્મા શ્રી યોગેશ્વરજીના વડોદરા ખાતે તા. ૨૬-૧-૮૨ ના રોજ આગમન બાદ સાંજની સત્સંગની બેઠકમાં થયેલ પ્રશ્નોત્તરીનો કેટલોક ભાગ સર્વ સાધક ભાઈ બહેનોને ઉપયોગી હોઈ, અહીં આપવામાં આવ્યો છે.]—ત્રી

પ્રશ્ન:-આપના [અથવા કોઈપણ મહાપુરુષના] સાન્નિધ્ય-થી વધારેમાં વધારે આત્મિક વિકાસ શી રીતે સાધી શકાય ?

પ. પૂ. શ્રી. યોગેશ્વરજી:-કેવળ સાન્નિધ્ય આત્મિક વિકાસ માં બહુ ઉપયોગી કે મહદરૂપ ન થઈ શકે. ખરી રીતે તો આત્મિક વિકાસ અંખતા સાધકો અહીં આવે [સત્સંગમાં કે સાન્નિધ્યમાં આવે] ત્યારે પોતાના હૃદય અને મનનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખીને આવવું જોઈએ, જેથી અહીં ચર્ચાતી વાતો ને વિષયોની અસર એના ઉપર થાય.

અહીં આવો ત્યારે બધાજ સંકલ્પ-વિકલ્પો ને દૂર કરી, શાન્તિથી બેસો. કોઈ મંત્રમાં શ્રદ્ધા રાખતા હોય તો તેના જપ કરો. કશામાં શ્રદ્ધા ન હોય તો કેવળ શાંત બેસી રહો. સત્સંગની બહાર જાઓ ત્યારે સાદું, પવિત્ર ને પરોપકારી જીવન જીવો. જે કોઈ ભૂમિકા હશે, અંખના હશે, તો સાન્નિધ્યથી જરૂર વિશેષ લાભ થશે.

પ્રશ્ન:-નાદથી સિદ્ધિ મળે ખરી ?

પ. પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજી:-કેવળ નાદની જાગૃતિથી સિદ્ધિ ન મળે. પરંતુ નાદની જાગૃતિથી ચિત્તના લયની સાધનામાં

ઘણી મદદ મળે, જે ખૂબ મહત્વની છે; અને નિષ્ઠાપૂર્વકના એકધારા પ્રયાસોથી લાંબે ગાળે આત્મદર્શન કે દેહાતીત અવસ્થાનો અનુભવ કરાવવાની સાધક ક્ષમતા ધરાવે છે. આમ લૌકિક સિદ્ધિ કરતાં સાચી રીતે તે ઘણો લાભ ગણાય.

પ્રશ્ન:-નાદનું ઉદ્ભવ સ્થાન શરીરમાં કયું હશે ?

પ. પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજી:-નાદનું ઉદ્ભવસ્થાન શાસ્ત્રોમાં નાભિપ્રદેશ જણાવવામાં આવ્યું છે, જે સાચું છે. નાદ એ શબ્દનું સૂક્ષ્મરૂપ છે અથવા કહો કે શબ્દ એ નાદનું ઘનીભૂત સ્વરૂપ છે.

ધ્યાનની ભૂમિકામાં સારી પેઠે આગળ વધ્યા પછી, નાદ શરૂ થાય છે પ્રારંભમાં જમણા કાનમાં, પછી ડાબા કાનમાં અને છેલ્લે બંને કાનોમાં. શરૂમાં નાદ એક સરખો ચાલુ રહેતો નથી. અને એકવાર ચાલું થયેલો નાદ સાધક પ્રમાણે બને કે સાધનાપથ પર પ્રગતિ કરતો ન રહે તો તે બંધ પણ થઈ જાય. એટલે એકવાર નાદ શરૂ થયા પછી એમ માની લેવાની જરૂર નથી કે ઘણું પ્રાપ્ત થઈ ગયું. આપણું ધ્યેય નાદની જાગૃતિ નહિ, પરંતુ આત્મ-સાક્ષાત્કાર [ઈષ્ટદર્શન] છે એ ભૂલાવું ન જોઈએ.

નાદાનુસંધાનથી સાધકને ચિત્તનો લય સાધવામાં ઘણી મદદ મળે છે. એટલે એનો સહારો લઈને આત્મદર્શનના પરમ ધ્યેયની દિશામાં આગળ ને આગળ વધતા રહેવાનું. કોઈ મત્રમાં પ્રેમ ને શ્રદ્ધા હોય તો નાદ શ્રવણ સાથે મંત્ર જાપને પણ જોડી શકાય.

મનની ઉપરની ભૂમિકા કે અતીન્દ્રીય અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં, આત્માના ક્ષેત્ર સાથે સંબંધ બંધાય છે, જે સાધકનું

આમૂલ પરિવર્તન કરે છે.

પ્રશ્ન:-સંજોગો કે પરિસ્થિતિ માણસને મહાન બનાવે ખરાં ?

પ. પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજી:-સંજોગો કે પરિસ્થિતિએ મહાનતાના પદ ઉપર પ્રસ્થાપિત કરેલ માણસો ખરેખર મહાન ન પણ હોય. કીર્તિ, યશ, ધન કે ભૌતિક અશ્વર્ય એ મહાનતાનું સૂચક કે લક્ષણ નથી. એ સર્વે પ્રાપ્ત થવા એ વિશેષ કરીને ભાગ્યાધીન છે.

સાચી મહાનતા સંજોગો કે પરિસ્થિતિ ઉપર આધારિત નથી. તેને સંબંધ છે માણસના હૃદય, આત્મા. વ્યવહાર, ને વિચારો સાથે. આત્માની સાચી મહાનતા આવે છે તપથી ત્યાગથી, વૈરાગ્ય ને સંયમથી; પછી એવું પણ બને કે આવા આ ગુણોથી સંપન્ન ને ખરેખર મહાન માણસને ભલેને કોઈ ઓળખતું ન હોય. એનું નામ કદાચ અખબારોમાં ન આવતું હોય કે ન આવ્યું હોય.

પ્રશ્ન:-માણસમાં સદાચાર ન હોય છતાં તેને સમાધિ થાય ખરી ?

પ. પૂ. શ્રી. યોગેશ્વરજી:-સદાચાર ન હોય છતાં કોઈકવાર પ્રાણાયામ કે ઔષધિના સેવનથી સમાધિ થાય ખરી. પરંતુ એ રીતની સમાધિથી આત્મશાંતિ ન મળે. જ્યાં સુધી તપ, ત્યાગ વૈરાગ્ય ને સંયમ સાધકના વ્યક્તિત્વના અંગરૂપ ન બની જાય, ત્યાં સુધી આવા પ્રકારે સાધેલી સમાધિ આત્મશાંતિ નહીં આપી શકે. માનો કે ઔષધિ કે ણીજા પ્રકારે સાધકને સમાધિ પ્રાપ્ત થઈ, પરંતુ એ અવસ્થામાં એ ક્યાં સુધી રહેશે ? બે ચાર કલાક કે આઠ દસ કલાક પણ પછી છેવટે તો એણે જાગૃતિમાં જાગવાનું છે; અને જાગૃતિમાં આવ્યા પછી જીવનમાં આચારનું ને વ્યવહારનું મહત્વજ રહેવાનું; એટલે સાચી વાત તો એ છે કે સમાધિ પ્રાપ્ત થતાં પહેલાં અને તે

પછી પણ સાધકે જીવન ઉદાત્ત ને ઉત્તમ બનાવવું જોઈએ. એ તરફ એવું લક્ષ રહેવું જોઈએ; જેથી સાચા સ્વરૂપે એને આત્મલાભ થાય.

માનો કે સમાધિથી કેટલીક શક્તિઓ પણ મળે, પરંતુ જ્યાં સુધી આત્માની શાન્તિ ન મળે, વિકારોની નિવૃત્તિ ન થાય કે પ્રભુ પ્રત્યેનો સાચો પ્રેમ ન જાગે, ત્યાં સુધી બધું વૃથા છે.

સાચા માર્ગે પ્રાપ્ત થયેલ સમાધિમાંથી જાગ્યા પછી સાધકના જીવનમાં આમૂલ પરિવર્તન થઈ જાય છે, જે જડ સમાધિમાંથી જાગ્યા પછી શક્ય નથી.

—o—

અધ્યાત્મનો હવે ટેલિકોન ઉપલબ્ધ બન્યો છે.

નંબર:-૨૮૬૯૩.

નારાયણ હ. જાની, તંત્રી અધ્યાત્મ, ભાવનગર-૧.

સુધારો

જન્યુ. ૧૯૮૨ના અંકમાં પાના નં. ૫૫ ઉપર જે આજીવન સમ્યોની વાદી આપી છે તેમાં કેટલાંક નામોમાં ભૂલ થઈ છે. તે બદલ દીલગીર છીએ. ખરાં નામો આ પ્રમાણે છે:-

૧૯૭. શ્રી. સતીશચંદ્ર પુશાલભાઈ ભક્ત.

૨૦૧. શ્રી. અનીલાબેન રમેશચંદ્ર ભક્ત.

ધ્યાન અને આનંદ

ભૂપતરાય મા. ડાકર 'ઉપાસક'

આજનો માનવ સમાજ પોતાના ભૌતિક દેહ સાથે એક-રૂપ થઈ ગયો છે જકડાઈ ગયો છે. પોતાના નામથી-અસ્તિ-ત્વથી અલગ થતો નથી અને સતત પોતાના નામને જાળવવા ગડમથલ કરી રહ્યો છે; તેથી જ તે તે રઘવાયો-ઉકળેલો-અંતરાસિયો થયો છે. નિરંતર દુઃખનો-અસંતોષનો અનુભવ કરે છે. સંસાર સુખ માટે સતત દુઃખી છે.

ધ્યાનમાં જ માણસ શરીરલક્ષી મટીને આત્મલક્ષી-ઈશ્વર-લક્ષી બને છે. પોતાની જાતને ભૂલવાનો-પોતાના દુઃખને-પાપને ભૂલવાનો-વિસ્મરવાનો એક અલૌકિક-અદ્વિતીય માર્ગ ધ્યાન જ છે. ધ્યાનનો એક અનુભવ માણસને આનંદથી ભર્યો ભર્યો કરી દે છે. ધ્યાન જ સંસારની વિસ્મૃતિ કરાવે છે-ભૂલવાડે છે.

'મૃત્યુ અને ધ્યાન' માણસને પોતાના ભૌતિક દેહથી છુટો પાડે છે. મૃત્યુ એ અંતિમ છૂટકારો છે. ધ્યાન એ વારંવાર નવજીવનનું પ્રદાન કરે છે. નવી ચેતના, નવી સ્ફૂર્તિ નવી આભા, નવું બળ અને નવું જીવન ધ્યાન દ્વારા મેળવી શકાય છે. ધ્યાનનો અર્થ જ એકાગ્રતા થાય છે. ધ્યાનના સતત સાતત્યથી મૃત્યુનો ભય નિર્મૂળ થાય છે-ધ્યાનથી દિવ્ય આનંદનો અનુભવ અનુભવાય છે.

સંસારના કુરુક્ષેત્રમાં-મહાભારતના અનેકવિધ યોદ્ધાઓ શત્રુઓ વચ્ચે ફસાયેલો માણસ સહારો શોધે છે. નિઃસહાય છતાં લડતો આદમી શાંતિનો શ્વાસ ઝંખે છે. મગજ ઉપર

શરીર ઉપર, ઘણા ઘા સહી રહેલો તે સહારો ચાહે છે. ઈશ્વર પ્રાર્થના સિવાય આ ઘા ભૂલાય કે રૂઝાય નહીં—ધ્યાન દ્વારા આ ઘા પર મલમ થાય છે. શીતળતા અને સાંત્વના મળે છે. યુદ્ધ છૂટવાનું બળ અને બુદ્ધિ મળે છે. વિશ્વાસ અને સહાયતા મળે છે.

ધ્યાનમાં વ્યક્તિ રુંવાડે રુંવાડે હુર્ષ મેળવે છે. પુલકિત થઈ જાય છે. આંખોમાં નવી આભા—રોશની, શ્વાસમાં—વિશ્વાસનો નવો પ્રાણવાયુ, મોં માં મીઠાશ, હૃદયમાં આનંદ, મોં પર ચમક, વાણીમાં સિદ્ધિ અને ગતિમાં સ્થિરતા મેળવે છે. ધ્યાન અવર્ણનીય છતાં અનુભવશીલ આનંદનું બીજું નામ છે. હજવાશ અનુવાય છે.

ધ્યાનમાં પ્રગતિ થતાં અવર્ણનીય આનંદની ભરતી આવે છે, સમર્પણની ભાવના પ્રગટે છે. અસ્તિત્વ પ્રવાહી બની જાય છે. અહંનું વિસ્મરણ થાય છે. અદ્વૈતનો આંતરિક અનુભવ થાય છે. યુદ્ધમાં વિશ્રામનો આનંદ મળે છે. ઈશ્વરનો હસ્ત પીઠ થાખડે છે, મસ્તક પર પ્રેમનો અભિષેક થાય છે. ગોદમાં લઈ વહાલ કર્યાનો સતોષ જન્મે છે. આશિષોનો વરસાદ તન-બદન અને મનને ભીંજવી દે છે. પ્રેમ સિવાય કાંઈ જ ટકતું નથી. ખોવાઈ જઈને શોધી કાઢવાનું સફલાગ્ય ધ્યાનથી પ્રાપ્ત થાય છે. જેણે ધ્યાનનો આસ્વાદ માણ્યો છે તેને જગતનો, પતિ, પત્ની, બાળકો સમાજનો સ્વાદ કિષ્કો લાગે છે.

યોગ જ યુદ્ધને ટાળે છે. યોગ સમભાવ અને સફલાવ શીખવે છે. યોગ ઈશ્વર સાથે એકરૂપતા, પ્રકૃતિ સાથે તાદાત્મ્યતા શીખવે છે. વહી જવાનું, ઓગળી જવાનું, એક-

રૂપ થઈ જવાનું, સમર્પિત થવાનું શીખવે છે. યોગ આપણો માનવ જાતનો અમૂલ્ય વારસો છે. સાચા વારસદાસ થવાનું ઈશ્વર બળ અને બુદ્ધિ આપે તે જ અભ્યર્થનાં.

અસ્તુ

રત્ન કલ્પિતા—

* ધનવાનોની છેલ્લી રોટલી કોઈ ગરીબની પહેલી રોટલી પણ હોઈ શકે.

* ધ્યાન વિશ્વાસ અને શ્વાસને એકરૂપ કરે છે.

* મનુષ્ય પ્રકૃતિનો પનોતો અંશ છે; છતાં પ્રકૃતિની વિરૂદ્ધ વર્તે છે ત્યારે ઈશ્વર દુઃખી થાય છે.

કર્તવ્ય કરતા સંગઠાપના શિકારી ન થવાય તેની સતત ભયંતિ રાખવી.

શ્રી યોગેશ્વર

કનેરીયા એન્જનીયરીંગ વકર્સ

શાંતિભાઈ કનેરીયા

ઓઇલ એન્જીનના ઉત્પાદકો

ટેમ્પર રોડ, રાજકોટ-૩૬૦૦૦૧

ફોન. નં. ધર : ૨૮૨૧૪

ઓફિસ : ૨૫૯૭૧

વિદેશયાત્રાનો ૨૨મો દિવસ-હરે કૃષ્ણ મંદિરની મુલાકાત ✓

—સર્વેશ્વરી

લેસ્ટર યુ. કે, ૨૬-૮-૮૧ શ્રાવણ વદી અમાસ.

આજે લેસ્ટરથી ૮૦ માઈલ દૂર ચૈતન્ય કોલેજ નામના કુમડોડ નામના સ્થાનમાં હરેકૃષ્ણ મંદિર જોવા જવાનો કાર્યક્રમ હતો.

હરેકૃષ્ણમંદિરમાં જવા માટે બેનો પણ આવનાર હતાં, પણ શ્રી વિજ્યાબેનની તબીયત અસ્વસ્થ હતી એટલે એક જ ગાડીએ પ્રવાસ શરૂ કર્યો.

શ્રી. ગોવિંદભાઈ ને શ્રી રશિમભાઈ અમારી સાથે હતા. નવ વાગ્યે જવા નીકળ્યા.

માર્ગમાં એક સાથે ચાર ગાડીઓ ચાલે એવી વ્યવસ્થા. ઘણી બધી ગાડીઓ પણ હોર્નનો ઘોંઘાટ નહીં તેમજ એક-એકને એવરટેક કરવાની વૃત્તિ પણ એાઈ. માર્ગમાં ખેતરો જોયાં. ટમેટાંની ખેતી માટેની વ્યવસ્થા દૂરથી જોઈ. કાળા અને સફેદ રંગથી મિશ્રિત, તે વળી ક્યારેક કથઈ રંગની ગાયો ચરતી જોવા મળતી. ક્યાંક ઘેટાંઓ ચરતાં જણાતાં, તે ક્યાંક ઘોડાઓ પણ. આખાં માર્ગમાં ખાસ પક્ષીઓ જોવા ન મળ્યાં. લીલી હરિયાળી ધરતી આ ઋતુમાં જોવા મળે. શિયાળો આવતાં પાંદડાં પીળાં પડી ખરી પડે-ભણે ઋતુ પણ બધીજ માયા ખંખેરીને વેરાગી બની ન હોય !

પેટ્રોલ પંપ ઉપર થોડું બિતર્યાં. ત્યાં રેસ્ટોરન્ટ ટોયલેટ, જરૂરી ચીજવસ્તુ-બધું જ મળે. કેટલી બધી સગવડ.

કોલેજરી વગેરે શહેરો પસાર કરી મંદિરે પહોંચ્યાં.

આ મંદિર જેમાં છે તે પાંચમા ન્યાનનો પેલેસ. ઈ. સ. ૧૬૨૦ માં બંધાયેલો : હાલ તેમાં ૧૫૦ જેટલા સાધકો રહે છે, તેમાંના ૪૦ જેટલા ભાઈબહેનો આસપાસના ગામડાં-ઓમાં દરરોજ ફરીફરીને રોજ સો-સો જેટલી ગીતાઓનું વેચાણ કરે છે. મંદિરની પાસે એક ફરતું મંદિર વાહનમાં ગોઠવેલું પણ છે.

અહીં બાળકોને સંસ્કૃત તેમજ હિંદીનું જ્ઞાન પણ મળે છે. રહેવાની તેમજ જમવાની વ્યવસ્થા સંસ્થામાં જ છે. અમે ત્રણ વર્ગો જોયા-વર્ગોનાં નામ પણ કેવાં ! જગન્નાથ કલાસ, બળરામ કલાસ, સુભદ્રા કલાસ ! યોતિયાં પહેરેલાં ને ચોટલી-વાળાં નાનાં નાનાં બાળકો ભણતાં હતાં. બોર્ડ ઉપર લખ્યું હતું.

મજામિ મજાબઃ મજામઃ

એક નાના બાળકનું નામ ઋષિ છે. તેવાં ઘણાં બાળકો છે.

ગોકુળમાં રહેતી એક અમેરિકન બહેન હાલ ભારતથી અમેરિકા ફરીને ઇંગ્લેન્ડ આવી હતી; તે અમને મળી પૂ. શ્રી ને તેણે થોડા પ્રશ્નો પૂછ્યા.

તે બેન સાથેની વાતચીતમાં તેણે જણાવ્યું કે ભારત દેશ લંગડો છે, અને અમેરિકા આંધળો છે. પ્રભુપાદ સ્વામી કહે છે કે લંગડાને આંધળો ઉચકી લે અને આંધળો લંગડાને માર્ગ બતાવે.

ભારતદેશ માર્ગદર્શન આપે, પંથ બતાવે, પ્રકાશ બતાવે.

એ બેનની નાની છોકરી જે ગોકુળમાં જન્મી છે, એટલે એણે ગૌરવ અનુભવતાં કહ્યું, “આ ત્રજવાસી છે.”

એક ભાઈએ સંસ્થાના બુદ્ધા બુદ્ધા વિભાગો બતાવ્યા. એ ભાઈ સ્કોટલેન્ડના છે ને દસ વર્ષથી એમાં જોડાયા છે ઇંગ્લેન્ડમાં ઘણી ઠંડીને લીધે તુલસીમાતા શિયાળામાં સૂકાઈ

ભય છે. એથી અહીં તુલસીમાતા હાઉસ બનાવ્યું છે. કાચની મોટી કેળીન જેમાં ગરમી પહોંચાડી શકાય, જેથી તુલસીના છોડ જીવંત રહે. આઠ, નવ ફૂંડાં ત્યાં હતાં. ભગવાન શ્રી-કૃષ્ણને તેમજ શ્રી પ્રભુપાદ સ્વામીને ત્યાં ફોટો હતો. ત્યાં સવાર-સાંજ એમ બે વાર પૂજા થાય છે.

મંદિરમાં દર્શન કર્યાં ભગવાન જગન્નાથ, સુમદ્રા, બળદેવજી વગેરેની મૂર્તિઓ હતી. એક બાજુ શ્રી પ્રભુપાદ સ્વામીની મૂર્તિ અને બીજી બાજુ બીજા એક ગુરુની મૂર્તિ હતી.

અહીં દરરોજ શાકાહારી ભોજન બને. ઉપરાંત દર રવિવારે ભારતની મીઠાઈ, રસગુલ્લાં, ગુલાબજાંબુ વગેરે બને છે. દાળ, ભાત, શાક, શીરો બને છે. અહીં ગોશાળા અને શાક-ભાજી ને ફૂલો માટેની પણ જમીન છે.

વળી રાજ્યના સમયમાં જે મકાનો તમેલા તરીકે વપરાતાં. તેમાં લાઈફ મેમ્બરો માટે વર્ષમાં બે મહિના આવીને રહી શકે, સાધનભજન કરી શકે એવી આરડીઓની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

ત્યાંથી વિદાય થયાં ત્યારે જે મળે તે હરેકૃષ્ણ એમ હાથ જોડીને ખોલે. વળી બહેનો ભારતીય ઢબની સાડી પહેરે ને પગમાં કશું જ નાહ. ઈંગ્લેન્ડમાં સામાન્ય રીતે ન કલ્પ્યું હોય એવું દેશ!

ફરી લેસ્ટર આવતાં માર્ગમાં ત્રણ મોટરોનો અકસ્માત થયેલો, જેથી વાહનવ્યવહાર અટકી ગયો. પણ ફક્ત થોડીજ મિનિટોમાં પોલીસે આવીને તે ગાડી ખસેડી લીધી ને વાહન વ્યવહાર ચાલુ કરી દીધો. ફક્ત વીસજ મિનિટમાં વાહનવ્યવહાર ચાલુ થઈ ગયો.

પોલીસની કામગીરી કેટલી ઝડપી! ત્રણ ગાડીઓ ભયંકર રીતે અથડાઈ હતી, છતાં વીસજ મિનિટમાં વાહન વ્યવહાર

રાખેલા મુજબનો કરી દેવામાં આવ્યો.

બપોરે એક વાગે પાછાં આવવાને બદલે અમે ત્રણ વાગે પાછાં આવ્યાં. માત્ર પાંચ જ મિનિટમાં દૂધ પીને પૂજ્યશ્રી પ્રવચનના રથને જવા નીકળ્યા. પ્રવચનનું સ્થળ હતું-સેન્ટ સ્ટેફેનન ચર્ચ હોલ. ત્યાં શ્રી ભગવાનભાઈ પરમાર નામના એક ભાઈએ એકલે હાથે બહાર પ્રવચન ગોઠવ્યું હતું. તેઓએ પૂ. શ્રીની 'પ્રકાશના પંથે' આત્મકથા વાંચી હતી. પ્રવચનનો વિષય પણ એ ભાઈએ જ પસંદ કર્યો હતો, જે પૂ. શ્રીએ માન્ય રાખ્યો હતો. વિષય ખરેખર સરસ હતો-“ સાક્ષાત્કાર અને સાધના ”

સાડાત્રણે ત્યાં પહોંચ્યા. હોલમાં બે સુંદર રેશમી ગાલીચા-વાળી બેઠકો તૈયાર કરી હતી. પૂ. શ્રી તેમજ શ્રી. સર્વેશ્વરીનું ચંદન અને પુષ્પોના મોટા હારોથી ભારતીય ઢબે સ્વાગત કર્યું. આખોય હોલ ચિકકાર ભરાઈ ગયો હતો.

શ્રી ભગવાનભાઈ પરમારે પ્રાસંગિક બે બોલ કહ્યા. પછી શ્રી સર્વેશ્વરીના ભજન બાદ પૂ. શ્રી એ પ્રવચન શરૂ કર્યું.

પૂ. શ્રી એ બાળ ભક્ત ધ્રુવ, પ્રહલાદ વગેરેના દર્શાવે સાથે વિષયની ખૂબ સુંદર અને સચોટ છણાવટ કરી.

પ્રવચન બાદ શ્રોતાઓએ સર્વેશ્વરીનાં ભજનો ફરી સાંભળવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરતાં. તેઓએ બે ભજનો ગાયાં જે શ્રોતાઓએ ખૂબ પ્રેમ ને ભાવપૂર્વક ઝીંક્યાં.

અંતમાં શ્રી ભગવાનભાઈ પરમારે આભાર દર્શન કરતાં જણાવ્યું કે-“ પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજીની આપણા સહુ ઉપર કૃપા બિતરી એથી આપણે તેઓની અમૃતવાણીનો લાભ મેળવી શક્યા. એક સાક્ષાત્કારી સંત પાસે આજે આપણે સુંદર જ્ઞાન ને અનુભવચુક્ત વાતો સાંભળી. તેઓ કેવળ વાંચેલું કે સાંભળેલું નહીં, પરંતુ જે અનુભવ્યું છે, તે જ્ઞાન આપણને

આપે છે.

“પૂ. શ્રી નો ને મારો પરિચય ફક્ત પુસ્તકથીજ થયો છે તેનો પ્રસંગ હું ટૂંકમાં કહીશ.

“મારી દીકરી દક્ષાના લગ્નપ્રસંગે આ હોલમાં બેઠેલાં નર્મદાબેને ‘ગીતાદર્શન’ પુસ્તક ૧૯૭૮ માં ભેટ આપ્યું, જે પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજીએ લખેલું હતું.

‘મને ગીતા ઉપર ખૂબ પ્રેમ છે, જેથી મેં તે પુસ્તક વાંચી નાખ્યું. મને ખૂબ ગમ્યું. એમાં પૂ. શ્રીનાં થોડાં બીજાં પુસ્તકોનાં નામ હતાં મેં અહીંની લાયબ્રેરીમાં તપાસ કરી તો મને યોગદર્શનની સાથે એમની આત્મકથા ‘પ્રકાશના પંથે’ પણ મળી.

‘મેં તે વાંચી. મને ભાવના થઈ કે આ સંત આપણે ત્યાં ગીતાજયંતી ઉજવાય છે ત્યારે જ આવે ને આપણી વચ્ચે વાતો કરે તો કેવું સરસ! અને પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજીની પરમકૃપાથી મારી તેઓશ્રીની સાથે યોગ્યિતી મુલાકાત થઈ ગઈ.

“પુસ્તક ગીતાદર્શન જે મારા ઘરમાં આવ્યું ન હોત તો આજે આ રીતનો લાભ પણ મળી ના શકત. તેથી શ્રી નર્મદાબેનનો ખાસ ઉલ્લેખ આ પ્રસંગે અસ્થાને નથી.

“પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજીની કૃપા આપણા સહુ ઉપર ભિતરો એવી પ્રાર્થના સાથે હું આપ સહુ વતી પ્રણામ કરું છું.”

શ્રી. ભગવાનભાઈએ તે પછી પ્રણામ કર્યાં. શ્રોતાઓને કંઈ પ્રશ્ન પૂછવા હોય તો પૂછો એમ પૂ. શ્રી એ જણાવતાં એક બે ભાઈઓએ પ્રશ્ન પૂછ્યા-જે કંઈક આવા પ્રકારના હતા.

૧ કુંડલિની શક્તિ જાગે ત્યારે શું શું થાય ?

૨ ઝંકાર ને શ્રીકૃષ્ણ જુદા છે કે એક ?

૩ મનને સ્થિર કરવા શું કરવું ? જપમાં મન સ્થિર થાય

તે માટે શું કરવું ?

૪ આપે આજે બતાવેલી ધ્યાનની પદ્ધતિ મુજબ અહીં ધ્યાનકેન્દ્ર ચાલુ કરીએ તો આપ માર્ગદર્શન આપો ખરા ? પ્રશ્નોત્તરીમાં ખૂબ આનંદ આવ્યો. સાડા પાંચ તો ક્યાં વાગી ગયા તેની ખબરજ ન પડી.

શ્રી ભગવાનભાઈ પોતાના ઘરે લઈ ગયા. હોલમાં ચાલુ પ્રવચને, પૂ. શ્રીની સૂચનાથી સર્વેશ્વરીએ યોગમુદ્રાની ક્રિયા બતાવી ત્યારે ‘તેમજ અન્ય વિવિધ મુદ્રાઓની’ તેમજ તેમના ઘરની મુલાકાતની મુવી ફિલ્મ ઉતારી.

થોડી વાર વાતો થઈ જેમાં ફરી એક પ્રવચન તા.૧૪થી૧૮ તારીએ લેસ્ટર આવે ત્યારે ગોઠવીએ એ માટે સંમતિ આપવા વિનંતી કરતાં, પૂ. શ્રી એ હા પાડી.

ઉતારા ઉપર આવ્યાં ત્યાં તો શ્રી પખારીભાઈ તથા શ્રી છોટાભાઈ જેઓ પ્રેસ્ટનથી આવ્યા હતા તેમની સાથે થોડી વાતો થઈ.

આજે ભોજનનો સમય મળ્યો જ ન હતો. સાત વાગ્યે સાંજે ભોજન લેવાતું હતું; જેથી શ્રી રશિમભાઈ અને શ્રી. ગોવિંદભાઈ પૂ. શ્રીને લેવા આવી ગયા. સાંજે સાત પછી પૂ. શ્રીએ ભોજન લીધું. ભોજનમાં કેવળ મગભાત લીધાં.

આજે છેલ્લું પ્રવચન થયું. સર્વેશ્વરીએ આભારદર્શન કરી ભજનો ગવરાવ્યાં.

આજે હિન્દુ મંદિર લેસ્ટરમાં પૂ. શ્રીનું છેલ્લું પ્રવચન થયું. પ્રવચનને અંતે આજે સર્વેશ્વરીએ આભારના બે શબ્દો કહી ભજનો ગવડાવ્યાં.

શ્રી હિન્દુ મંદિર લેસ્ટરના મુખ્ય કાર્યકર્તા શ્રી ગોવિંદભાઈએ પૂ. શ્રી ના પ્રવચનોની પૂણીહુતિ પ્રસંગે આભાર દર્શન કરતાં કહ્યું:

“વરસો સુધી હિમાલયમાં તપ કરીને ભગવાનના દરેક સ્વરૂપનાં દર્શન કરીને શ્રી યોગેશ્વરજી આપણે આંગણે આવ્યા. સંતોના દર્શન કરવા આપણે ભારત જવું પડે ને ત્યાં સાચા સંતોના દર્શન તો મળે જ ક્યાંથી ?

“આપણને સત્સંગનો લાભ મળ્યો. મારા ઉપર તો ભગવાનની પરમકૃપા ઊતરી હોય એમ એઓશ્રીનો બ્રાહ્મણના હાથે જ ભોજન લેવાનો નિયમ છે જેથી શ્રી વિજયાબેન એશીને ત્યાં દરરોજ આ સંતપુરુષની સાથે મને પ્રસાદ લેવાનું સદ્સાગ્ય મળ્યું.

“મારી ઘણાં વરસની જે ધર્મની શંકા ને પ્રશ્નો હતા તેની ચર્ચા મેં તેમની સાથે ઘણીવાર કરી તો મને મારા બધાજ પ્રશ્નોના જવાબો ને શંકાના સમાધાન મળ્યાં.

“પૂ. શ્રી યોગેશ્વરજી સાથે વાતો કરતાં જાણ્યું કે તેઓ પોતે સાધના કરતા ત્યારે પાંચ સાત વરસ સૂતાજ નથી. મને રામાયણ સાંભળીને શંકા થતી કે શું લક્ષ્મણ ચોદ વર્ષ સુધી સૂતા નથી ? એ વાત હું માનવા તૈયાર ન હતો. જો કે તે તો દેવપુરુષ હતા, છતાં મને એમાં શંકા થતી. પણ જ્યારે મેં શ્રી યોગેશ્વરજીની વાતો સાંભળી ત્યારે થયું કે રામાયણની વાત સાચી જ હશે.

“સાક્ષાત્કારી મહાત્મા આપણે ત્યાં આવે એ આપણું પરમભાગ્ય ગણાય. એઓશ્રીને આપણે કહીએ કે ફરી ફરી લેસ્ટર-પદ્ધતિને સત્સંગનો લાભ આપજો.

હવે હિન્દુમંદિરના સત્સંગી ભાઈબહેનો તરફથી શ્રી યોગેશ્વરજી અને શ્રી સર્વેશ્વરીને ભેટ અર્પણ કરવામાં આવશે.”

એમ કહી શ્રી ગોવિંદભાઈ ખેસી ગયા. એક ભાઈને એક ખેન ચંદનતિલક કરી એ ભેટ અર્પણ કરે છે.

સર્વેશ્વરીએ કવરનો અસ્વીકાર કરતાં કહ્યું:-

“પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી આપણે અહીં સત્સંગનો લાભ લઈ શક્યા તો તેમના શ્રીચરણોમાં આ ભેટ હું અર્પણ કરું છું.”

એમ કહી સર્વેશ્વરીએ એ કવર શ્રીગોવિંદભાઈના હાથમાં આપી દીધું.

કાર્યક્રમ પૂર્ણ થયો વળી એક સત્સંગી ભાવિકબેન સર્વેશ્વરી માટે એક સાડી લઈને આવ્યા. સર્વેશ્વરીએ પ્રેમપૂર્વક તે સાડી ફરી પાછી આપી દીધી.

કાર્યક્રમ પૂર્ણ થયો જેથી ઉતારા ઉપર શ્રીગોવિંદભાઈની ગાડીમાં આવી ગયા.

આજે પૂ. શ્રીએ આખા દિવસમાં થોડી મિનિટો પણ આરામમાં વીતાવી નથી. આજે સવારથી મુસાફરી થઈ. વળી બે પ્રવચનોના કાર્યક્રમ થયા.

સાડા અગિયાર વાગ્યે પૂ. શ્રીએ આરામ કર્યો. આજે છેલ્લો દિવસ હોવાથી મંદિરમાંથી આવતા જ અગિયાર વાગી ગયા હતા.

આજનો સતત શ્રમનો દિવસ આ રીતે પૂર્ણ થયો.

આજના કાર્યક્રમનાં આયોજક શ્રીભગવાનભાઈ પરમારને ધન્યવાદ ઘટે. ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રેમીપુરુષે સ્વતંત્ર પ્રવચન ગોઠવી જનતાને લાભ અપાવ્યો.

રાત્રે સાડાબાર વાગ્યા સુધી આ ડાયરીની નોંધ પૂરી કરી સર્વેશ્વરી આરામ કરે છે.

પ્રકાશના પંથે ✓

—યોગેશ્વરજી

સંક્ષેપ : દ્વીપક પ્ર. મહેતા

ફરી ઋષિકેશ

મગર સ્વામીની સૂચના હતી કે મારે રોજના ઓછામાં ઓછા એક હજાર જપ તો કરવા જ. તેમ ના કરવાથી પાપ લાગશે એમ પણ તેમનું કહેવું હતું. જપ બહુ જ ઉત્તમ અને ઉપયોગી વસ્તુ છે. પરંતુ પાપ લાગવાની વાત સહેજે જ સમજાય તેવી નથી, સ્વામીજી ખરેખર શું કહેવા માગતા હતા તે તો તે જ જાણે.

મારી સમજણ તો ભય નહીં પણ પ્રેમ, પ્રલોભન નહિ પણ પવિત્ર વિવેકને જ સાધનાનું પ્રેરણાત્મક પીઠબળ બનાવવાની આવશ્યકતા છે. ભય અને પ્રલોભનના સડેલા પાયા પર જિભી થયેલી સાધનાની ઈમારત સદ્ગર બની શકતી નથી ને લાંબા કાળ લગી ટકી પણ શકતી નથી. આપણે લોકોને ધર્મ ને સાધનાના ઉપકારક કામમાં લગાડવા છે ને બની શકે તો સમસ્ત સૃષ્ટિને પ્રભુ પરાયણ કરી દેવી છે પણ તે માટે ધાકધમકી, પાપ અને નરકના ભયના અત્યાચારનો આધાર નથી લેવો. ભય, ક્રોધ ને ધિક્કારના રાક્ષસી સાધનોથી તે હેતુની સિદ્ધિ નથી કરવી. તેવા સાધનથી કરેલી સિદ્ધિ ટકે પણ કેટલી? એટલે પાપ લાગવાના ભયની માન્યતાને મિથ્યા માનીને, જીવનને પ્રભુપરાયણ કરવાની એક પવિત્ર ફરજ સમજીને મેં નામ જપ અને ધ્યાનાદિની સાધનામાં મનને પરોવી દીધું.

જપ દ્વારા ખરેખર શું મળવાનું છે તેનો મને ખરાબર

ખ્યાલ ન હતો. મગર સ્વામીએ આપેલા મંત્ર નિર્ગુણ મંત્ર મળ્યો તે ખરો, તેને જપતાં જપતાં મા નાં દર્શન અને સમાધિના અનુભવ માટે પ્રયાસ કરી શકાશે. ધ્યાનમાં બેસતી વખતે મારું મન સ્થિર, શાંત અને વિચારો વગરનું રહેતું પણ શરીરનું ભાન કાયમ રહેતું. તે ભાન મટી જાય અને મન ધ્યેય પદાર્થ અથવા પરમાત્મામાં ડૂબી જાય ત્યારે સમાધિ થઈ એમ કહેવાય છે. તે વિશે મેં સાંભળેલું. ઋષિકેશના શિવાનંદ આશ્રમમાં મનની શાંત દશાનો મને અનુભવ થયેલો એટલે મને થતું કે એ પ્રદેશમાં થોડો વખત રહેવાનું ને સાધના કરવાનું સફલાગ્ય સાંપડી જાય તો જીવન ફરી જાય ને ધારેલી વસ્તુ સિદ્ધ બની જાય. પણ હિમાલયના પવિત્ર પ્રદેશમાં જવાનું એમ વારંવાર ક્યાંથી બની શકે?

પરંતુ ઈશ્વરની ઈચ્છા જુદી જ હતી. મને ફરીથી હિમાલયની ભૂમિમાં લઈ જવાનું તેણે નક્કો કર્યું. વાત એમ બની કે ઋષિકેશમાં દેવકીબાઈની ગુજરાતી ધર્મશાળા છે. તેની સંચાલિકા બાઈનું તાજેતરમાં મૃત્યુ થયું. ધર્મશાળાના મુખ્યબાઈને તેની ખબર પડી એટલે ધર્મશાળાના મેનેજર તરીકે યોગ્ય માણસની શોધ કરવાનું તેમને માથે આવી પડ્યું. એક દ્રસ્ટીને લોહાણા બોર્ડીંગના ગૃહપતિ શાસ્ત્રીજી સાથે સારો પરિચય હતો. તેમણે શાસ્ત્રીજીને આ માટે વિશ્વાસુ વ્યક્તિની માહિતી આપવા કહ્યું. એકવાર ઋષિકેશ જઈ આવ્યો છું એ શાસ્ત્રીજી જાણતા હતા. એટલે સહજ રીતે જ તેમને મારો વિચાર આવી ગયો. તેમણે મને પૂછ્યું ને મેં હા પાડી. ઈશ્વરની કૃપા વિના આવો અનુકૂળ અવસર કેવી રીતે આવી શકે? ઋષિકેશ જવાથી બે હેતુ સરતા હતા. આજીવિકાનો પ્રશ્ન ઉકેલી જાય અને સાધના માટે મને મનપસંદ વાતાવરણ પણ મળે. એથી વિશેષ ઈશ્વરની કૃપા કઈ હોઈ શકે?

દ્રુસ્ટીઓએ મને મુંબઈ બોલાવ્યો. મુંબઈમાં મહાલક્ષ્મી પર રહેતા એક દ્રુસ્ટી શ્રી મંગળ શેઠને ત્યાં મારો ઉતારો હતો. મને જોઈને તે પ્રસન્ન થયા. મને નિમણૂક આપીને ધર્મશાળાના વહીવટ અંગે કેટલીક સૂચના આપી. ઋષિકેશ જવાના ખર્ચની રકમ મને સુપ્રત કરી ને મારા પ્રસ્થાનનો દિવસ નક્કી કર્યો.

વડોદરા પાછા આવી હું સરોડા માતાજીને મળવા ગયો. આટલે દૂર જવાની વાત તેમને સહેજે ગમતી વાત નહોતી છતાં તેમણે કોઈ જાતનો વિરોધ ન કર્યો. આ તેમની વિશેષતા હતી. મેં એમને જણાવ્યું કે ત્યાંના વાતાવરણથી સુપરિચિત થઈ ત્યાં બોલાવી લઈશ.

મંગળ સ્વામી પણ આ સમાચારથી પ્રસન્ન થયા ને દિવાળી પછી મેં વડોદરાથી પ્રસ્થાન કર્યું.

કહેવાય છે કે પ્રારબ્ધ પથ્થરમાંથી પણ માર્ગ કાઢે છે કોઈની સાથે સ્નેહ ને સાનુકૂળતા તો કોઈની સાથે વેરને પ્રતિકૂળતા પણ તેજ કરાવે છે.

ઋષિકેશના સ્ટેશને ઊતરી હું દેવકીબાઈની ધર્મશાળામાં ગયો ત્યારે ત્યાં પરિસ્થિતિ જુદી જ દેખાઈ. દેવકીબાઈ જીવનની છેલ્લી દશામાં બીમાર પડ્યાં ત્યારે તેમના કુટુંબમાંથી બાઈ લક્ષ્મીબાઈ તેમની સારવાર કરવા આવી. દેવકીબાઈના મૃત્યુ પછી એ બાઈ ધર્મશાળાની સર્વેસર્વ બની બેઠી. વળી ઋષિકેશના બે ત્રણ પંડાઓનો તેને સાથ હતો. ધર્મશાળાની બહાર થોડીક દુકાનો હતી. ને અંદર એક બે ભાડૂતી ચોરડીઓ હતી. તેનું ભાડું તે ઉઘરાવી લેતી ને ધર્મશાળાના દ્રુસ્ટીઓને તેની બાજુ પણ ન કરતી. એવી પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં મારે જવાનું થયું.

લક્ષ્મીબાઈ સાઠેક વરસની ઉંમરની ભારે શરીરની વિધવા

બાઈ હતી, ધર્મશાળામાં ચોરડા બહાર ઢોલીઓ રાખીને તે બેઠેલી. મને જોઈને તેણે ભવાં ચઢાવ્યાં. મેં તેને મારો પરિચય આપ્યો. પછી દ્રુસ્ટીઓની ચિઠ્ઠી સુપ્રત કરી, પણ એ અક્ષર-શત્રુ હતી એ તરત જ સમજાઈ ગયું. દ્રુસ્ટીઓનું નામ સાંભળી તેનું સ્વરૂપ બદલાઈ ગયું. રણચંડીનું રૂપ ધારણ કરી કહેવા માંડ્યું : 'દ્રુસ્ટી-મસ્ટીને હું ઓળખતી નથી. તેના માણસનું પણ મારે કામ નથી. ધર્મશાળા મારી છે. મને દેવકીબાઈએ તે સુપ્રત કરેલી છે. દેવકીબાઈ બીમાર હતી ત્યારે તે શું કરતા હતા? તન તોડીને ચાકરી તો મેં કરી છે. તે વખતે દ્રુસ્ટી શું ઊંચતા હતા? મારી ચાકરીના બદલામાં તેણે મને ધર્મશાળા લખી આપી છે, હવે મને કોણ બહાર કાઢે તેમ છે? દ્રુસ્ટીની તાકાત શી કે મને બહાર કાઢી શકે?'

બાઈનું રોદ્ર રૂપ જોઈ હું તો વિમાસણમાં પડી ગયો. મેં શાંતિથી ઉત્તર આપ્યો. તમને ધર્મશાળામાંથી બહાર કાઢવાની વાત જ ક્યાં છે? તમારે રહેવું હોય તો ધર્મશાળામાં ખુશી રહો. પણ માલિક બનીને નહીં રહી શકાય. તમે તન તોડીને ચાકરી કરી તે સારું કર્યું પણ તેનો હવે તમે ગેરલાભ ઉઠાવી રહ્યા છો. આ તો ધર્મોદ્ધાર સંસ્થા છે. તેના પર હક્ક કરવાનું સારું ના કહેવાય માટે સમજી જાઓ તો સારું."

પણ સમજવાનો શ્રમ કરવાની તો તેણે બાધા લીધેલી. એજ રોદ્રરૂપ કાયમ રાખી તેણે જવાબ આપ્યો. "હું તો બધું સમજી બેઠી છું. જોઈ તો ખરી મને દ્રુસ્ટીઓ કેવી રીતે કાઢે છે? જીવું છું ત્યાં લગી હું અહીંથી નીકળવાની નથી ને મારો માલિકી હક્ક છોડવાની નથી."

રામકથા-૧૧

(ગતાંકથી ચાલુ)

શ્રી યોગેશ્વરજી

[મહાત્મા શ્રીયોગેશ્વરજીની સિદ્ધ કલમે આલેખાયેલ સળંગ રામકથાનો આ અગિયારમો હપ્તો છે.]

રાતે ભોજનાદિથી નિવૃત્ત થઈને સીતા અને ભીમલા બંનેએ રાજા જનક પાસે આવીને કહેવા માંડ્યું :

‘રામ અને લક્ષ્મણના પરાક્રમની આજે સાંભળેલી હકીકત એટલી બધી રોચક છે કે અવારનવાર યાદ આવ્યા કરે છે. તાટકા જેવી ભયંકર રાક્ષસીનો સામનો કરતી વખતના એમના સ્વરૂપનું સ્મરણ કરીને રોમાંચ થાય છે.

‘બંને ભાઈઓનું પરાક્રમ ખરેખર અદ્ભૂત કહેવાય. એવું પરાક્રમ સામાન્ય માનવીથી ના થઈ શકે. રામ અને લક્ષ્મણ સામાન્ય નથી પરંતુ અસામાન્ય છે. એની કથા પરથી સાબિતી મળે છે. એમના પરાક્રમ, પ્રતાપ કે યશની એવી તો કેટલીય કથાઓ હશે. પરંતુ આપણને એ બધી કથાઓની ક્યાં ખબર છે?’

‘એવીજ પરંતુ એનાથી જરાક જુદી તરી આવતી એક બીજી કથા છે.’ જનકે શરૂ કર્યું : ‘રામના યશ ગાનની સુમધુર સુરાવલિ સમી એ કથા પણ મને મહર્ષિ વિશ્વામિત્રના શ્રીમુખ દ્વારા જ સાંભળવા મળી છે.’

‘એ કથા પણ કહી બતાવો.’

‘એને સાંભળવા માટે અમારું અંતર ઉત્સુક છે. રામ અને લક્ષ્મણના જીવનની કથાઓ સાંભળીને અમને નથી લાગતું કે અમે તુષ્ટ થઈ શકીએ. એમનું શ્રવણ કરતી વખતે ચિત્તની વૃત્તિઓ આપોઆપ અને એવી તો તલલીન થઈ જાય છે કે બીજું બધું જ ભૂલી જવાય છે. રામ તથા લક્ષ્મણ જ દષ્ટિ આગળ રખા કરે છે,

ને અસધારણ સુખનો અનુભવ થાય છે.

સીતા તથા ભીમલાનો રસ અથવા ઉત્સાહ જોઈ રાજા જનક બોલ્યા :

‘મહર્ષિ વિશ્વામિત્રે કહેલી એ કથા તાજેતરમાં જ બનેલી છે. મહર્ષિ વિશ્વામિત્રે રામ અને લક્ષ્મણ સાથે મિથિલાપુરીમાં પ્રવેશ કરતી વખતે મિથિલાના ઉપવનમાં એક પ્રાચીન આશ્રમ અલંકારમણીય છતાં સૂતો હતો ત્યાં કહે છે કે રામની પુણ્યમયી શક્તિથી ઋષિ પત્ની અહલ્યાનો ઉદ્ધાર થયો.’

‘અહલ્યાનો ઉદ્ધાર ! એતો ઘણીજ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવી હકીકત છે. ઋષિ પત્નીનો ઉદ્ધાર કેવી રીતે થયો?’

‘મને પણ એ હકીકત સાંભળીને આશ્ચર્ય તો થયેલું પરંતુ વિશ્વામિત્ર જેવા મહાપુરુષના મુખથી એને સાંભળ્યા પછી અકથનીય આનંદ થયો. મહામાનવોનાં કર્મો એવાંજ અનેરા અને આશ્ચર્યકારક હોય છે. મિથિલાના ઉપવનનો એકાંત આશ્રમ જોઈને રામની જિજ્ઞાસાના જવાબમાં મહામુનિ વિશ્વામિત્રે જણાવ્યું કે પ્રાચીન કાળમાં આ આશ્રમમાં મહાત્મા ગૌતમનો વાસ હતો. મહર્ષિ ગૌતમે પોતાની પત્ની અહલ્યા સાથે રહીને અહીં ઘણા લાંબા વખત લગી તપ કરેલું. બંને એકમેકને અતુકૂળ છતાં તથા પરસ્પર પુષ્કળ પ્રેમ રાખતાં. છતાં પણ એક દિવસ એક એવી ઘટના બની કે જેને લીધે મહર્ષિ ગૌતમે અહલ્યાને શાપ આપ્યો.’

‘મહર્ષિને પોતાની પત્નીને શાપ આપવા પ્રેરનારી એવી અમંગલ ઘટના વળી ક્યાં બની?’

‘જરૂર એ ઘટના ઘણી ગંભીર હશે, કે પછી મહર્ષિએ શાપ આપવામાં ઉતાવળ કરી અથવા ઋષિ પત્ની સંબંધી નિષ્ણૈય કરવામાં એમની ગેરસમજ થઈ.’

‘કહે છે કે એકવાર મહર્ષિ ગૌતમ આશ્રમમાં ન હતા. એ ઠાઠ કામને લીધે બહાર ગયેલા. એ વખતે અહલ્યાને એકલી જોઈને ઇન્દ્ર

મુનિનો વેશ ધારણ કરીને એની પાસે આવી પહોંચ્યો. બોલ્યો કે હું તારા સૌન્દર્યને લેખને મોહિત ને મુગ્ધ થયો છું. મને તારા શરીરમુખની ઈચ્છા છે. એ ઈચ્છા તું પૂરી કર.'

‘ઇન્દ્રનું એ કર્મ તો અતિશય ઘુણા જનક તેમજ કુત્સિત કહેવાય. એને વળી એવું અધમ કર્મ કરવાનું ક્યાંથી સૂઝ્યું ?’

‘કામ અને ક્રોધ તથા લોભના આવેગો મનુષ્યને જ નહિ પરંતુ દેવતાઓને પણ પરવશ કરે છે અને અંધ બનાવે છે. એની અસર નીચે આવેલો જીવ ના કરવાનું કામ કરી બેસે છે. એની વિવેકબુધ્ધિ મારી જાય છે. એ આવેગો મુક્ત હોય એવો આત્મા તો આ અવનીમાં કોઈક જ મળે છે.’

‘પછી ? અહલ્યાએ ઇન્દ્રને શું કહ્યું, ? એણે એની માગણી મંજૂર રાખી કે ક્યાંથી દીધી ?’

‘અહલ્યાને ખબર તો પડી ગઈ કે આ ઇન્દ્ર છે. તે પછુ એ પોતાના વ્રતપાલનમાં દલ ના રહી શકી. ઇન્દ્રની માગણી એણે પોતાની નમજાઈને લીધે મંજૂર રાખી.’

‘પોતાનું કુકર્મ પૂરું કરીને ઇન્દ્ર આશ્રમમાંથી ઝડપથી બહાર નીકળ્યો ને પોતાના સ્થાનમાં જવા તૈયાર થયો. એના મનમાં ભય હતો. અસત્ય, અન્યાય, અનાચાર કે અધર્મને પંથે પગલાં ભરનારને શાંતિ નથી હોતી. એનું જીવન ચિંતા, ભય અને આશંકાથી ભરેલું રહે છે. એથી ઉલટું સત્ય, ન્યાય, સદાચાર ને ધર્મને માર્ગે કૃત્ય કરનાર સદા શાંતિ ભોગવે છે ને ચિંતા, બ્રમણા, ભય અને આશંકાથી મુક્ત રહે છે.’

‘ઊર્મિલાએ કહ્યું:-

‘મહર્ષિ ગૌતમને એ વાતની ખબર તો પડીજ હશે.’

(ક્રમશઃ)

૨૧૧ શ્રી. સુરેખાબેન કીકાભાઈ ભાવસાર, સુરત.
(શ્રી. કચનબેન ભક્ત અમેરિકા તરફથી)

૨૧૨. શ્રી. કરસનભાઈ આર. પટેલ, ઉમલ્લા.
(શ્રી. વિનોદભાઈ કે. પટેલ નોર્થ બરગન અમેરિકા તરફથી)

૨૧૩. શ્રી. છગનભાઈ મોતીભાઈ પટેલ, પાણેચા.
(શ્રી. કાન્તિભાઈ સી. પટેલ. નોર્થ બરગન, અમેરિકા તરફથી)

૨૧૪. શ્રી. સરભાણુ હાઈસ્કુલ-સરભાણુ
(શ્રી. દેસાઈભાઈ બદવળ નોર્થ બરગન, અમેરિકા)

૨૧૫. શ્રી. સાર્વજનિક લાયબ્રેરી મીયા સરભાણુ.
(શ્રી. દેસાઈભાઈ બદવળ નોર્થ બરગન. અમેરિકા તરફથી)

૨૧૬. શ્રી. બિમલ કે પટેલ, અઘડિયા.
(શ્રી. દિનેશભાઈ કે પટેલ, નોર્થ બરગન અમેરિકા તરફથી)

અધ્યાત્મને ભેટ

‘અધ્યાત્મ’ને તેના વાંચકો ને શુભેચ્છકો તરફથી નામી અનામી ભેટ મળતી રહે છે. તે સહુની લાગણી બદલ ખૂબ આભાર.

૩૧. ૩૧ સ્વ. ગનાનબા બળવંતસિંહ સુરતિયાના સ્મરણાર્થે
શ્રી. બી. બી. સુરતિયા તરફથી.

૩૧. ૫૧ રેવાશંકરભાઈ એન. પુરોહિત પાલનપુર. તરફથી
શુભેચ્છા.

૩૧. ૫૧ હરજીવનભાઈ સી. પુરોહિત ” ”

૩૧. ૧૦ બી. બી. સુરતિયા તરફથી.

૩૧. ૨૦૧ એક સુરતનાં બહેન તરફથી.

૩૧. ૨૫ એક અનામી ભાઈ તરફથી.

૩૧. ૫૦ એક બાલભક્ત તરફથી.

૩૧. ૨૧ એક અધ્યાત્મના શુભેચ્છક તરફથી.

૩૧. ૨૧ શ્રી. મનોજકુમાર બચુભાઈ ભક્તના
જન્મદિન નિમિત્તે ભેટ.

યોગનો અભ્યાસ

યોગના અભ્યાસને સૌથી પહેલો તથા મહત્વનો લાભ અશુદ્ધિના નાશનો છે. અશુદ્ધિ તનની ને મનની બનેલી છે. બને જાતની અશુદ્ધિમાંથી કોઈના પણ પ્રત્યે આંખમીચામણા ના કરી શકાય. યોગના જે જુદાં જુદાં સાધન છે તેમની મદદથી શરીર ને મન બને નિર્મળ ને મજબુત બને છે, આગળની વિશેષ ઉપયોગી સાધનામાં બધું કામ મનથી મારફત અથવા મનની મદદથી જ કરવાનું હોય છે. મનની નિર્મળતા, સ્થિરતા ને મનનો સંયમ સાધનામાં અત્યંત અનિવાર્ય બની જાય છે. તેમના વિના અનુભવનો આગળનો માર્ગ મોકળો થઈ શકે જ નહિ. કેટલાય સાધકો એવા છે કે જેમની પાસે એવી જાતની તૈયારી કે સાધનસંપત્તિ અત્યંત ઓછા પ્રમાણમાં અથવા નહિ જેવી હોય છે. તેમને આગળ વધતાં બહુજ મુશ્કેલી પડે છે.....એથી જિલદી, સાધના માટેની ઉત્કટ ઇચ્છા, મનની નિર્મળતા, ને પ્રમાણિકતાપૂર્વક પ્રયત્નોથી યોગની સાધનામાં અવશ્ય આગળ વધી શકાય છે.

શ્રી. યોગેશ્વર.